

INDUSTRIENS UTREDNINGSinSTITUT

NÄRINGS�IVET INFÖR FREDEN

ANFÖRANDEN VID KONFERENS I STOCKHOLM

DEN 28 JANUARI 1944

STOCKHOLM 1944

Innehåll

Hälsningsanförande	Sid.
av professor GERHARD TÖRNQVIST	7
Den statliga efterkrigsplaneringen,	
av statssekreterare DAG HAMMARSKJÖLD	10
Arbetsmarknadsorganen och näringslivet,	
av landshövding ARTHUR THOMSON	26
Industriens fredsberedskap,	
av direktör GUSTAF SÖDERLUND	51
Industriföretagens efterkrigsplanering,	
av direktör AXEL ENSTRÖM, Holmsunds AB	71
direktör ASSAR GABRIELSSON, AB Volvo	78
direktör CARL JACOBSSON, AB Svenska Metall- verken	85
direktör SVERRE SOHLMAN, AB Bofors	92
disponent CHR. VON SYDOW, Holmens Bruks & Fabriks AB	100

Företagsekonomiska föreningen, Svenska ekonomföreningen, Svenska teknologföreningens avdelning för industriell ekonomi och organisation samt Industriens utredningsinstitut anordnade den 28 januari en konferens i Stockholm kring ämnet »Näringslivet inför freden». I en rad anföranden belystes därvid de fredsförberedelser, vilka utföras centralt dels av statliga organ och dels av näringslivets egna organisationer. Därjämte redogjorde ett antal industrimän för hur de förbereda omställningen inom sina företag.

Industriens utredningsinstitut har velat ge spridning åt de synpunkter som framfördes vid konferensen genom publicering av denna skrift, innehållande referat av de olika talar-
nas inlägg.

Hälsningsanförande

Av professor Gerhard Törnqvist

När Företagsekonomiska föreningen, Svenska ekonomföreningen och Svenska teknologföreningens avdelning I jämte Industriens utredningsinstitut har inbjudit till konferens om problem, som har med freden att göra, kan det te sig som ett utslag av obefogad optimism. Ingen av oss vet, om det kommer att ta månader eller år, innan vi är där. Men en företagare kan inte låta bli att handla, därför att han inte vet, hur framtiden ser ut. Låter han bli att handla, är han inte längre någon företagare. Han måste handla under de förutsättningar, som han bedömer som mest sannolika. Hur lång den tidrymd är, som han därvid skall räkna med, kan bara ungefär anges. Det gäller inte de närmaste tusen åren — den kalkylen överlåter han åt mera anspråksfulla andar — och det gäller inte heller endast de närmaste månaderna. Sätillvida kan vi kanske säga, att tidpunkten för konferensen förmodligen är rätt väl vald, antingen vi nu ser optimistiskt eller pessimistiskt på tidpunkten för fientligheternas upphörande.

Näringslivet i vår tid är — liksom för övrigt samhället i dess helhet — en ytterst komplicerad mekanism, där de olika detaljernas sätt att fungera på tusen olika sätt inverkar på de andras funktionsförmåga. Så snart en mera avsevärd förändring inträder inom eller utom näringslivet, gäller inte längre i tillnärmelsevis samma grad som ens under det första världskriget regeln »business as usual». Man kan jämföra vår inställning

till samhällsmaskineriet med industriens uppfattning om hur omställningar och reparationer inom industrianläggningarna skall företas. Reparationen har ersatts med vad man ibland kallar för revidering. Man tar ut maskinerna ur drift en och en vid vissa noggrant övervägda tidpunkter. Till detta samverkar flera olika orsaker: risken av outnyttjad kapacitet är för stor, risken för andra skadeverkningar är för stor och själva reparationsarbetet kan utföras billigare, om det sker enligt en bestämd plan.

Företagarna i vår tid har mer än någonsin klart för sig, att produktionen för att nå bästa möjliga effekt har behov av gemensam planering. I denna planering spelar utan varje tvivel statsmakterna — och kanske vad det lider en överstatlig organisation — en ytterst viktig roll. Den statliga politiken avgör vissa av de förutsättningar och drar — tyvärr eller dessbättre allteftersom man ser saken — den ram, inom vilken näringslivet har att röra sig. Förmiddagens förhandlingar ger två av de allra viktigaste sidorna av denna ram.

Jag hoppas, att jag i denna krets inte blir missförstådd, när jag säger, att det som finns på duken av en tavla dock i allmänhet är en ännu viktigare sak än ramen. Det finns många sätt att massfabricera tavlor, och det mesta, som vi har sett under det senaste kvartsseklet, lär inte fylla vare sig svenska företagare eller svenska politiker i stort sett med beundran, när man jämför med vad som kan åstadkommas av svensk målarkonst inom svensk inramning. Vi har därför trott det vara riktigt att ägna hela den senare delen av dagen åt problemställningar hämtade direkt från de enskilda företagens erfarenhet. Ordet erfarenhet är förresten inte ett tillräckligt ord. Erfarenhet och fantasi är de två ingredienserna i problemlösningen. Så är det alltid, och ännu mer än vanligt gäller det efter snart fem års krig och avspärrning.

När jag nu hälsar dagens föredragshållare och våra gäster samt de tre föreningarnas medlemmar hjärtligt välkomna, vill

jag inte underlåta att allra sist säga en sak. När ordet fredsberedskap och fredsplanering nämnes, ligger det nära till hands för många — bland annat i våra grannländer — att med någon bitterhet tänka på dem, som nu rustar sig för att skörda krigets frukter, det krig, som de genom en underlig skickelse inte tvingats in i, åtminstone inte ännu. Den viktigaste frågan kan för ett land i vår ställning inte bli att snabbast möjligt ersätta krigsdieten, som vi trots allt inte har mycket att klaga på, med en fredsdiet. Vårt ansvar närmast gentemot grannländerna i Norden men därefter gentemot världen i övrigt är stort. Efter de krampanfall, som den nationella hävdelsen har framkallat i hela världsbyggnaden under det sista årtiondet, finns det mer än någonsin behov av en ny international, en international för större utbyte mellan länderna och därmed en större produktion än vad detta olyckliga trettiotal trots sina imponerande utvecklingssiffror kunnat ge oss.

Den statliga efterkrigsplaneringen

Av statssekreterare Dag Hammarskjöld

Framtidsplanering är ett normalt led i all ekonomisk verksamhet. Den nu pågående fredsplaneringen skiljer sig från den normala framtidsplaneringen endast därigenom, att planläggningsarbetet lyfts upp på ett annat plan än det vanliga. Man har gjort det till en stor gemensam uppgift för det allmänna och för det enskilda näringslivets organisationer. Skälen härtill äro uppenbara. De svårigheter, inför vilka vi stå, känna vi bara delvis. Så mycket kunna vi dock med visshet säga, att de bli av för våra förhållanden extraordinär omfattning. Framtiden är också svårare att kartlägga än normalt, och ovisshetsfaktorerna äro av annat slag än de vanliga. Vi ha t. ex. de utomordentligt oberäkneliga faktorer, som den utrikespolitiska situationen och handelspolitiken i andra länder införa. Arten av de svårigheter, som vi kunna räkna med att få möta, och vanskligheten att bilda sig ett begrepp om dessas omfattning har gjort, att man har känt ett behov av att sammanföra den vidare överblick över problemställningarna och insikt om vissa internationella förhållanden, som finnes hos de statliga organen, med den erfarenhet och — för att använda inledarens ord — fantasi, som vi möta inom det enskilda näringslivet. För att tillgodose detta behov har man byggt upp ett samarbete mellan statliga organ och enskilda organisationer, som dock hittills begränsats till utredningsplanet men där visat sig mycket fruktbärande.

Jag sade inledningsvis, att fredsplaneringen inte i princip skiljer sig från den för näringslivet normala framtidsplaneringen. Däri ligger, att den till sitt innehåll kan sägas ha samma inriktning. Det gäller å ena sidan att kartlägga den kommande ekonomiska utvecklingen, så långt denna nu kan kartläggas. Det gäller å andra sidan att beträffande de punkter i den ekonomiska topografin, som inte på förhand kunna bestämmas, i varje fall bilda sig en mening om vilka utvecklingsalternativ, som kunna uppställas, samt att beräkna vilka olika möjligheter och risker som möta vid dessa.

Vid sidan av dessa två uppgifter möter en tredje, som också har sin motsvarighet vid företagens normala planerande: det gäller att bestämma vad man vill, vart man siktar. Man måste emellertid gå ett steg längre och göra klart för sig också hur det mål, mot vilket man vill styra, bäst skall kunna nås i de olika situationer med vilka framtidsprognosen ger anledning att räkna.

Inom ramen för en rationell framtidsplanering faller också en fjärde uppgift, nämligen att i handling förbereda den politik, som man räknar med såsom eventuellt nödvändig. Det är ju så, att åtskilliga åtgärder, som kunna bli erforderliga för att nå fram till det mål, man strävar efter, inte gå att improvisera. Det kan vara nödvändigt att ha gjort rätt mycket färdigt redan nu för att senare kunna handla som omständigheterna kräva.

I de etapper av fredsplaneringsarbetet, som kunna betecknas som kartläggningen, behöva intressekonflikter och politiska motsättningar tydligen icke spela någon roll. Man kan ha olika meningar, kan tillmäta olika faktorer olika stor betydelse, men sätter man sig samman för att diskutera igenom saken, bör man, oavsett vilka intressen man representerar, kunna komma fram till enighet och från olika sidor bli nöjd med resultatet. Vill man anknyta till inledarens bild, kanske man kan säga, att det gäller att väva duken, och därvid finns intet utrymme för tvis-

ter om vilken bild som skall målas. Vid diskussionen av målsättningen och prövningen av de medel, som skola användas för att uppnå målen, göra sig olika intressen och politiska åsikter så mycket starkare gällande; när det blir fråga om att måla den duk man vävt, kan man strida om både vad som skall målas och vilka färger som skola användas.

De praktiska förberedelseåtgärderna slutligen kunna, i den mån de äro av organisatorisk art, i huvudsak bli föremål för en rent teknisk bedömning; eventuella meningsmotsättningar framträda först när det blir fråga om att utnyttja organisationen. Läget förändras om det gäller omedelbara ekonomiska ingripanden. Därest det visar sig möjligt att genom nu verkställda investeringar minska de påfrestningar, med vilka det svenska näringslivet har att räkna efter kriget, och dessa investeringar äro räntabla, äro nog visserligen alla överens om att de böra komma till stånd. Men blir det exempelvis fråga om investeringar, som icke med säkerhet betala sig i privatekonomisk mening, så komma sannolikt olika synpunkter fram. Den ena parten kommer måhända att hävda, att det ur finansiell synpunkt är en alltför vågad linje för staten att engagera sig för sådana investeringar, medan andra säga, att det är just detta slags risker som det allmänna bör ta.

Det fredsplaneringsarbete, som hittills har bedrivits på statligt initiativ men i mycket nära samverkan med näringslivets egna organ, har helt begränsats till de tekniska planeringsuppgifterna — alltså å ena sidan kartläggningen av utvecklingsalternativen, å andra sidan utredningen av olika förberedelseåtgärder. Vi stå nu vid slutet av den första arbets-etappen. I dagarna kommer resultatet av de verkställda utredningarna att kunna redovisas både från statliga organs sida och från till exempel Industriens utredningsinstitut, som burit en mycket väsentlig del av arbetet i detta sammanhang. Den närmaste uppgiften blir att föra samman resultaten från olika områden. Här ha en lång rad olika organ,

vart och ett för sig, utrett olika frågor, och det är klart att den kartläggning av framtidsproblemen, som är en nödvändig förutsättning för utarbetandet av handlingsplaner, har vunnits först sedan de olika utredningsresultaten koordinerats. Även sammanställningen och den enhetliga bearbetningen av de hittills vunna delresultaten är tydligen en opolitisk och rent utredningsteknisk uppgift.

I och med att de tekniska undersökningarna i huvudsak slutförts — och oavsett att en sammanställning av resultaten ännu icke medhunnits — synes tiden mogen att gå över till vad jag skulle vilja kalla för den andra utredningsetappen, alltså att börja diskutera målsättningen och medlen för realiserandet av målen.

Från riksdagens sida ha uttryckts önskemål om att fredsplaneringsarbetet skall läggas upp under ledning av en särskild kommission med representation för olika intressen och för olika åsikter. Arten av de problem som möta under den andra arbets-etappen motiverar, att en sådan kommission nu träder i verksamhet. Dess uppgift blir närmast att sammanställa resultaten av de verkställda undersökningarna men vidare, och främst, att mot bakgrunden av dessa resultat ta upp en diskussion om de mål, mot vilka vi ha att styra, och att därvid försöka nå fram till en avvägning mellan de olika intressen, som här otvivelaktigt komma att stå emot varandra. Det vore en illusion att tro, att denna uppgift kan lösas så, att vi nå fram till något som kan kallas för ett praktiskt handlingsprogram. Ett sådant program utformas inte på förhand vid förhandlingsbordet utan först i direkt anslutning till den faktiska utvecklingen. Efter den arbetsetapp, som omfattar utformandet av en målsättning och allmänna riktlinjer för den framtida politiken, kommer tydligen ett tredje stadium, där det gäller att i handling omsätta den målsättning, som man enats om. Hela planeringsarbetet — det tekniska utredningsarbetet såväl som diskussionen om målsättningen och medlen för realiserandet av målen — har

uppgiften, att göra oss så väl beredda som möjligt för detta sista stadium. Det är mycket möjligt, att detta kommer att bjuda på moment, som vi inte räknat med. I huvudsak måste läget dock täckas av de problemställningar, om vilka vi resonerat. Även om vi måste handla annorlunda än vi under förberedelsearbetet tänkt oss, komma vi därför att stå beredda åtminstone i den meningen, att vi känna igen den allmänna problematiken och ha löst åtskilliga av de konflikter, som finnas oss emellan. Vi kunna därför i varje fall handla snabbare och säkrare än som eljest skulle varit möjligt.

Hittills har som sagt fredsplaneringsarbetet rört sig helt på det tekniska utredningsplanet. Man kan dela upp de verkställda undersökningarna i olika huvudgrupper. Den ur praktiska synpunkter viktigaste av dessa omfattar de egentliga arbetsmarknadsproblemen.

Demobiliseringen av de till försvarsberedskap inkallade kommer tydligen att tillföra arbetsmarknaden ett tillskott, för vilket sysselsättning måste ordnas. Hemtagningen av arbetskraften från skogarna måste, även den, leda till att vi få en arbetslöshet. Detsamma gäller nedläggandet av en del av ersättningsproduktionen. Det är en öppen fråga, hur stor denna arbetslöshet blir. Det är också en öppen fråga, vilken varaktighet den behöver få. Men detta befriar oss icke från att redan nu planera motåtgärder. En sådan politik motiveras redan av risken för arbetslöshet av allvarlig omfattning i en situation, där det politiska och ekonomiska trycket i olika hänseenden kommer att vara stort i hela världen och även i vårt land.

Den närmaste uppgiften för det tekniska utredningsarbetet har under angivna förhållanden ansetts vara att försöka få ett grepp om både *var* arbetslöshet kommer att möta och *hur* den kommer att framträda. Omfattande undersökningar ha gjorts för att klarlägga situationen. Industriens utredningsinstitut har sålunda, som de närvarande ha sig bekant, nedlagt

ett betydande arbete på att för industriproduktionens del få fram data, som ge oss ett grepp om, hur stor den industriella omställningsarbetslösheten kan väntas bli, och arbetsmarknads-kommissionen har insamlat kompletterande material, delvis för industriens del men också för andra betydelsefulla områden: för försvarsväsendet, för skogen och för krisförvaltningen. Det kan förefalla som om det sista området vore helt inkommen-surabelt med de förra. Det är det naturligtvis kvantitativt sett, men vi ha här att göra med kvalificerad arbetskraft, och erfarenheten har visat, att sysselsättningen av denna erbjuder problem, som påkalla särskild uppmärksamhet.

Men det är inte tillräckligt att undersöka, vilken arbetslöshet vi ha att frukta och var den kommer att sätta in. Vi ha också skäl att underkasta våra tekniska resurser att ta hand om de arbetslösa en kritisk granskning mot bakgrunden av de resultat till vilka arbetslöshetsundersökningen leder. Det första vi då ha att göra är att se efter om arbetsförmedlingen kan väntas på ett tillfredsställande sätt bära det väntade trycket. Arbetsförmedlingens effektivisering är tydligen den primära uppgiften, när det gäller att möta den omställningsarbetslöshet, som vi ha att räkna med. Omprövningen av arbetsförmedlingens organisation vilar på en särskild kommitté med representation för arbetsmarknadskommissionen och socialstyrelsen å ena sidan samt arbetsgivare- och arbetarorganisationerna å den andra. I samverkan med denna kommitté utredes inom arbetsmarknadskommissionen frågan om en särskild arbetsförmedling för intellektuell arbetskraft.

Nära förbundet med frågan om arbetsförmedlingsverksamheten är spørsmålet om yrkesutbildningen och omskolningen av arbetskraft. Vi ha yngre arbetare, som långa tider varit inkallade till beredskapstjänstgöring och vilkas normala yrkesutbildning därigenom blivit eftersatt. Vi ha andra, som arbetat i krigsindustrier och sakna erfarenhet av de yrkesområden till vilka de måste övergå efter freden. Här föreligger i liten skala

samma problem, som möter de krigförande länderna, då det gäller att inordna krigsårens nytillkomna generationer i ett näringsliv med fredsinriktning. Undersökningen av de utbildningsfrågor, jag här antytt, hör naturligt hemma i den nya överstyrelsen för yrkesskoleväsendet, åt vilken också uppdragits att undersöka vad som kan göras för att omställningen av arbetskraften skall förlöpa tillfredsställande.

Det är en gammal tvistefråga, på vilket sätt stödåtgärderna till de arbetslösa skola utformas för att å ena sidan fylla uppgiften att ge de arbetslösa den nödiga hjälpen och å andra sidan inte medföra rubbningar i arbetsmarknadens anpassning efter näringslivets förhållanden. I huvudsak kunna väl problemen på detta område anses förda ur stridslinjen. Ur erfarenheterna under 1930-talet ha utkristalliserats vissa lösningar. Den situation, med vilken vi ha att räkna på arbetsmarknaden, gör det dock angeläget att förutsättningslöst ompröva slutsatserna och ståndpunkterna med tanke på framtiden. Frågan om hjälpåtgärdernas utformning har hänskjutits till arbetsmarknads-kommissionen, som kommer att bli det viktigaste exekutiva organet på detta område.

Något vid sidan av de utredningsuppgifter på arbetsmarknaden, som jag hittills berört, faller den kvantitativt — och väl även kvalitativt — vanskligaste uppgift som möter i detta sammanhang, nämligen att undersöka och planera arbeten från det allmännas sida, som kunna vara ägnade att ge de nödvändiga arbetstillfällena, för den händelse näringslivets behov av arbetskraft skulle understiga tillgången på arbetare under övergångstiden.

Nu äro vi i det, kanske man kan säga, lyckliga läget, att den återhållsamhet i fråga om anläggningsarbeten, som varit nödvändig under kriget, har skapat en reserv, som bör kunna utnyttjas efter kriget. Påståendet kan förefalla paradoxalt. Statens investeringsutgifter ha ju under de senaste åren varit

större än någonsin. De behov, som därvid ha tillgodosetts, ha dock inte varit de normala. De normala behoven ha, trots en svällande kapitalbudget, pressats allvarligt tillbaka. Man kan erinra om utvecklingen av vägväsendet, där vägunderhållet och nybyggnaden av vägar sannolikt i många avseenden lämnar åtskilligt övrigt att önska, när fredstidens transportproblem skola lösas. Man kan tänka också på andra transportproblem, som fått skjutas åt sidan, exempelvis vid järnvägarna och trafikflyget. Detta är endast ett par exempel på för produktionen angelägna, grundläggande investeringsområden, där verksamheten inte under krigsåren kunnat fullföljas i den omfattning, som hade varit önskvärd. Ett annat investeringsområde, som fått i viss mån eftersättas, omfattar de rationaliseringsfrämjande anläggningsåtgärder, som äro möjliga både inom skogsbruket och inom jordbruket. Det anförda bör vara tillräckligt för att visa, att när det blir fråga om ett arbetsprogram för det allmännas räkning, som åsyftar att bereda eventuellt erforderliga arbetstillfällen, så behöver det denna gång knappast uppkomma några konflikter om principerna för detta program, eftersom arbeten av direkt eller indirekt produktiv natur sannolikt stå till förfogande i den nödvändiga omfattningen. I de direktiv som meddelats den särskilda kommitté, som har till uppgift att planera den allmänna anläggningsverksamheten, har också uttalats, att arbetena skola väljas med hänsyn till sin egenskap att höja nationalinkomsten.

Även om arbetsprogrammet både kan och bör taga sikte på att ge möjligheter att sysselsätta de arbetslösa vid produktiva arbeten, så får man inte räkna med att det kan utformas helt med utgångspunkt från en ekonomisk värdesättning av olika investeringar. Skälen härtill ligga i öppen dag. Vi veta ännu inte vilka möjligheter vi ha att få nödvändigt material för att organisera en anläggningsverksamhet efter strikt ekonomiska linjer. Skulle försörjningen med produktionsförnödenheter icke kunna upprätthållas, kan man inte kompensera nedgången i

den enskilda investeringsverksamheten med statliga investeringar av högsta ekonomiska angelägenhetsgrad. En kompletterande urvalsgrund blir då, i vad mån de olika investeringarna kräva material eller ej. Man har dock anledning att räkna med att en arbetsreserv skall kunna skapas, som fyller kraven på produktivitet, även om materialbrist skulle komma att pressa oss rätt långt ned på angelägenhetsskalan.

Det är som bekant meningen, att resultaten av det planeringsarbete, som jag här har berört, skola läggas fram för riksdagen på en allmän beredskapsstat. Denna är avsedd att omfatta anslag till samtliga de olika arbeten, som det kan bli fråga om att sätta i gång vid arbetslöshet. Frågan har rests, hur stor den allmänna beredskapsstaten kan väntas bli. Svaret är omöjligt att ge, och det är inte heller av större intresse. Av vad jag sagt framgår, att allmänna arbeten måste finnas att tillgå under vitt skilda betingelser med hänsyn till materialförsörjningen, arbetslöshetens karaktär etc. Anslagsurvalet på den allmänna beredskapsstaten måste bli sådant, att man har möjlighet att få fram de nödvändiga arbetstillfällena, vare sig utgångsläget blir det ena eller det andra. Man kan därför inte begränsa anslagssumman till det högsta belopp, som det i något visst läge kan komma ifråga att använda, och sedan blott fylla denna ram med de arbeten, som synas prioriterade ur ekonomisk synpunkt. Utöver ett sådant anslagsurval måste vi ha en reserv av t. ex. väganslag, som kunna komma till användning, om materialbrist hindrar utnyttjandet av de andra anslagen. Vi måste också taga hänsyn till arbetenas lokala fördelning, så att en tillräcklig reserv finnes inom olika områden. Beredskapsstatens avslutning blir under dessa omständigheter med nödvändighet väsentligt större än det investeringsprogram, som det i något läge kan bli fråga om att realisera.

När man vill bilda sig en mening om hur stor den investeringsvolym är, som man räknar med att eventuellt förverkliga, har man en viss ledning i direktiven till de sakkunniga, som ha

planeringsarbetet om hand. I dessa direktiv uttalas, att det förefaller lämpligt att lägga upp investeringsprogrammet så, att staten och det allmänna under ett visst år kan fördubbla sin normala anläggningsverksamhet. Jag vågar inte säga vad detta betyder i siffror, men jag kan som en ytterligare ledtråd, när det gäller att bedöma, hur man från regeringens sida har sett på denna fråga, säga, att det anslag å 10 miljoner kronor för detaljplanering av offentliga arbeten, som redan äskats och beviljats av riksdagen, beräknas svara mot en total investeringsvolym av cirka 350 miljoner kronor.

När jag berört detta sista anslag, har jag kommit in på den praktiskt kanske viktigaste frågan, då det gäller framtidsplaneringen av offentliga arbeten. Det är inte första gången som vi i svensk arbetslöshetspolitik arbeta med uppgörandet av ett arbetsprogram för att möta en hotande arbetslöshet. Tidigare har man dock på grund av tidsnöd oftast varit tvungen att i rätt hög grad improvisera. Den här gången, då man får planera på relativt lång sikt och i god tid, kan man inrikta sig på att de arbeten, som bli utvalda, skola hinna detaljplaneras, innan det kommer ifråga att sätta dem i scen. Vad detaljplaneringen betyder i praktiken, känner säkerligen varje företagare till av egen erfarenhet. Det är mycket lång tid som förflyter från det att man beslutar sig för en anläggning och fram till den tidpunkt, då man sätter spetten i jorden. Kommer en kris, kan den denna gång liksom efter förra kriget få ett hastigt förlopp. För krisberedskap kräves, att detaljplaneringen av en arbetsreserv förts så långt, att de lämpligaste arbetena omedelbart kunna komma i gång. Det 10-miljonersanslag från riksdagen, som jag nämnde, har till uppgift att möjliggöra för regeringen att, i den mån arbeten anses mogna att uppföras på allmän beredskapsstat, också låta planera dessa arbeten utan att avvakta en anslagsprövning i detalj.

Nu kan det frågas: är detta ändå inte ett ekonomiskt äventyr? Dessa arbeten skola ju komma till stånd, om det blir

arbetslöshet. Kan det då icke vara bortkastade pengar att detaljplanera dem, om en arbetslöshetskris sedan aldrig skulle komma? I den avgränsning av den allmänna beredskapsstaten, som jag nyss nämnde — alltså till två års normala investeringsbehov — ligger, att den allmänna beredskapsstaten endast föregriper nästföljande års budgetarbete; man övergår så att säga till en budgeteringsperiod på två år i stället för att arbeta med blott ett budgetår. Detta betyder, att de detaljplaneringsåtgärder, som vidtagas, under alla förhållanden måste komma till nytta. Ha vi dem inte tillgodo ett visst år i en krissituation, ha vi dem tillgodo året därefter i en normal situation.

I vad mån det statliga arbetsprogrammet måste utnyttjas, blir tydligen i hög grad beroende på omfattningen av den enskilda investeringsverksamheten vid ett omslag i läget. En undersökning har genom kommerskollegium verkställts av industriens investeringsplaner under olika förutsättningar. En särskild undersökning pågår även rörande bostadsproduktionens sannolika utveckling och ekonomiska förutsättningar efter kriget.

I båda dessa utredningar — liksom när det gäller den statliga arbetsplaneringen — utgör den framtida materialförsörjningen ett av de största frågetecknen. För att få ett underlag för bedömningen av materialproblemet måste man gripa sig an med ett studium av det svenska näringslivets beroende av utlandet. Detta har skett, och därvid har man utgått från frågan om den svenska industriens och näringslivets importbehov samt utsikterna att tillgodose dessa. En utredning rörande importbehoven vid normal konjunktur har lagts upp från industrikommissionens sida i nära samarbete med andra organ, bland annat Industriens utredningsinstitut. Denna utredning skall senare fullföljas genom en undersökning av i vad mån importbehoven ifråga kunna väntas bli täckta. Ett säkert svar på denna fråga kan naturligtvis icke ges, utan man får nöja sig

med gissningar. En bit på vägen kommer man dock, om man adderar ihop de erfarenheter man har dels inom näringslivet och dels inom utrikesförvaltningen ifråga om de handelspolitiska tendenserna och produktionsutvecklingen inom olika leveransområden. Sannolikheten talar för att resultatet av denna undersökning inte kommer att bli särskilt uppmuntrande. På viktiga punkter får man nog inregistrera möjligheter till ganska allvarliga underskott i vår försörjning. Man kan resa frågan, vad man skall göra inför ett sådant konstaterande. Den naturliga åtgärden är att omedelbart skrida till utredningar och ekonomiska analyser för att se, i vad mån särskilda åtgärder här på hemmamarknaden kunna komma ifråga för att täcka bristerna. Därvid aktualiseras möjligen planer på investeringar av samma finansiella typ som krigsårens bristhushållning framtvingat. Den ekonomiska kalkyleringen kommer vid bedömningen av dessa investeringar att bli beroende på vilken tid man räknar med såsom relevant. Kommer kris-situationen att vara under en relativt lång period, motiverar detta investeringar i större omfattning än som eljest kunde anses försvarlig. De fasta kostnaderna kunna ju då amorteras bort under väsentligt gynnsammare förhållanden än om bristperioden blir snabbt övergående. Det kanske förtjänar att påpekas, att en beredskapsplanering från det allmännas sida, om man vill vara väl rustad, måste utgå från det mest ogynnsamma av de i och för sig sannolika utvecklingsalternativen även om andra alternativ vid en subjektiv bedömning kunna te sig mera sannolika.

Importproblemet står självfallet i mycket nära samband med exportproblemet; vår import blir i väsentlig mån beroende på vad vi kunna erbjuda i utbyte. Det har vidtagits en undersökning också i fråga om exporten, vilken har letts från exportorganisationernas sida i samarbete med Industriens utredningsinstitut. Man har fått fram ett material, som möjliggör en bedömning av hur våra exportföretags produktionskapacitet ter

sig under vissa antagna betingelser. På basis av det material, man erhållit, har man möjligheter att bedöma, å ena sidan, vilken export vi kunna räkna med såsom bytesobjekt i handelsuppgörelserna samt, å andra sidan, exportproduktionens eventuella betydelse ur sysselsättningssynpunkt. Vi kunna också få ett grepp om i vilken omfattning Sverige kan med egen produktion tänkas delta i det internationella återuppbyggnadsarbetet.

Våra importmöjligheter äro beroende av exporten. Man kan dock vända på sammanhanget: vad vår export kan prestera är beroende på vilken import vi kunna få. Importen har i många hänseenden en nyckelposition, då det gäller vår exportproduktion. Det ömsesidiga beroendet mellan importen och exporten visar, att som en av de väsentligaste uppgifterna i den svenska efterkrigspolitiken måste stå återuppbyggandet av ett normalt, dubbelsidigt handelsutbyte med övriga länder. Detta handelsutbyte kommer att på en central punkt knytas samman med den svenska penningpolitiken. Det är ju för sin räntabilitet och balans beroende av den svenska pris- och kostnadsnivån samt valutakurserna gentemot utlandet.

Även frågan om sistnämnda förhållanden har tagits upp till en preliminär utredning av teknisk natur. Som bekant publicerades för någon tid sedan ett utlåtande av de s. k. valuta-sakkunniga, en sakkunniggrupp tillsatt inom riksbanken. De sakkunnigas uppgift var att diskutera utgångspunkterna för den svenska penningpolitiken efter kriget. Denna uppgift ha de försökt lösa på det sättet, att de först lämna en kort överblick över de olika tendenser i ekonomiska och handelspolitiska hänseenden, vilka man måste räkna med såsom möjliga i efterkrigssituationen. I direkt anslutning till denna översikt diskutera sedan de sakkunniga de olika penningpolitiska hjälpmedel, som stå till vårt förfogande, värdet av dessa i den tänkta konjunktursituationen, deras verkningar och inbördes beroende etc. Slutligen, såsom en sorts sammanfattning, gå de sakkunniga in

på frågan om innebörden av det penningpolitiska program, som vi hittills följt. De sakkunniga säga därvid uttryckligen, att denna diskussion om det gamla programmets innebörd inte åsyftar att ge ett av den faktiska utvecklingen oberoende handlingsprogram för den framtida penningpolitiken. De praktiska åtgärder till vilka programmet föranleder bli tydligen beroende på den situation i vilken det tillämpas. Reservationen innebär också, att diskussionen om det gamla programmets innebörd lämnar helt öppet, huruvida detta program bör vidhållas eller i ett eller annat hänseende modifieras. Denna sista fråga faller tydligen inom vad jag kallat den andra utrednings-etappen, där intresse motsättningar och åsiktsbrytningar böra få komma till sin rätt. Avgränsningen av de sakkunnigas utredning på detta område har medfört, att man i deras utlåtande inte heller hittar någon diskussion om avvägningen mellan exempelvis löntagarnas och spararnas intressen. Man kan säga, att den konkreta frågeställning, som rests av de sakkunniga, är: vilken grad av deflation tål det svenska näringslivet? De sakkunniga bedöma denna fråga så, att det gamla penningpolitiska programmet enligt deras mening bör leda till att man nu inriktar sig endast på det prisfall, som följer av en återgång i försörjningshänseende till fredsförhållanden. Om den bedömning av deflationsrisken som är grundläggande för denna tolkning accepteras, återstår att besvara frågan, huruvida man, av hänsyn till de intressen som knyts till ett starkare prisfall, likväl bör gå längre och, i så fall, hur långt? Frågan om det penningpolitiska programmets utformning kommer under våren att i vanlig ordning underställas statsmakterna av bankofullmäktige.

I anslutning till denna erinran om valutasakkunnigas utlåtande vill jag beröra en speciell utredning, som har mycket stor betydelse, när det gäller den fortsatta diskussionen om det penningpolitiska programmet. Jag syftar på den undersökning rörande prisrelationernas utveckling under kriget, som uppdra-

gits åt konjunkturinstitutet. Det är en känd sak, att hela vårt prissystem under krigsåren pressats in i ett ganska orörligt schema genom att vi ha haft prisstopp och lönestopp etc. Detta har medfört, att relationen mellan olika priser — icke bara i samma plan utan också olika plan emellan — har förryckts och strider emot vad som skulle svara emot en normal konjunktur. De spänningar skilda priser emellan, som nu föreligga, kunna bli depressionsskapande. De kunna dock också tänkas inrymma vissa inflationsrisker. Konjunkturinstitutet har som sagt till uppgift att gå igenom vår prisstrukturs utveckling ur här antydda synpunkter. Jag antar att det material, man får fram, kommer att visa sig vara av väsentlig betydelse, då det gäller att taga ställning till prisnivåns öde.

Ett sista utredningsområde, som är relativt fristående men likväl nära gränisar till de redan diskuterade, omfattar det internationella återuppbyggnadsarbetet. Riksdagen har som bekant anvisat ett anslag på 100 miljoner kronor, inom vars ram regeringen har att vidtaga åtgärder för Sveriges deltagande i detta återuppbyggnadsarbete. Det är många uppgifter, som måste lösas. Det kan bli fråga om en lagerhållning för att tillgodose sådana behov från andra länders sida, som vi måste räkna med efter kriget. Det kan gälla gåvor, som vi måste utfästa oss till redan nu. Det kan komma att resas krav på långfristig kreditgivning av olika slag. I alla dessa fall behövs pengar. Det är klart, att det belopp, som anvisats av riksdagen, blott får betraktas som en första insats och icke anger ramen för Sveriges vilja att bidra.

Meningen är att Sveriges deltagande i det internationella återuppbyggnadsarbetet skall planeras av ett särskilt organ, en återuppbyggnadskommission. Denna kommission är ännu icke tillsatt, men när den kommer till stånd, blir en av dess viktigare uppgifter att söka kontakt med de utländska organisationer, som ha likartade syften, samt att koordinera de strävanden, som framträtt på olika håll i vårt land och som ta

sikte också på rent humanitära insatser från svensk sida. Arbetet inom det område, jag nu är inne på, befinner sig ännu på ett förberedande stadium. Man kan dock redan peka på praktiska resultat av betydelse.

Sverige är nog för närvarande det enda land, som kan göra prövningen av fredsproblemen till en huvuduppgift både för statliga organ och för näringslivets organisationer. Sverige är samtidigt det land, som kanske har anledning att räkna med de minsta efterkrigsproblemen. Vi behöva inte gå långt för att se exempel på nationer, där efterkrigsproblemen te sig rätt förtvivlade. Den ställning, vi inta både i det ena och i det andra avseendet, förpliktar. Den bjuder också till självbesinning. Ur de synpunkter, jag nu berört, kan man säga, att det statliga och enskilda fredsplaneringsarbetet har en väsentlig uppgift som ett led i strävandena att rusta vårt land så, att det står starkt, när det gäller att bära de bördor, som kunna komma att läggas på oss för deltagandet i återuppbyggandet av de krigshärjade länderna.

Arbetsmarknadsorganen och näringslivet

Av landshövding Arthur Thomson

Om jag fattat saken rätt, önskar man här få veta, om eller i vad mån den reglering av arbetsmarknaden, som nödvändiggjorts av kriget, kommer att bibehållas efter dettas slut eller med andra ord vilken roll i förhållande till näringslivet det allmännas arbetsmarknadsorgan kan komma att spela. Och vidare: om dessa organ är rustade för de påfrestningar, som kan komma i en fredskris.

Jag vill då först förutskicka ett par anmärkningar. Det är för det första bara arbetsmarknadsorganens förhållande till näringslivet jag kommer att behandla. Jag kommer alltså självklart inte att tala om hela problemet om näringslivets frihet. Jag kommer inte heller att beröra frågan om sådana det allmännas organ på arbetsmarknaden som förlikningsmannainstitutionen. Vidare vill jag säga, att i den mån jag på någon punkt uttalar någon åsikt, är denna bara min egen och inte ett uttryck för arbetsmarknadskommissionens eller något annat statligt organs mening. De problem jag här behandlar är nämligen icke i någon instans slutdiskuterade.

Jag tror det kan vara lämpligt att här till en början erinra om de fall, där ingripanden i fråga om arbetsmarknaden ägt rum. Jag vill då först påpeka, att näringslivet i åtskilliga fall ålagts att lämna uppgifter i fråga om den sysselsatta arbetskraften. Jag vet mycket väl, att näringslivet betraktar allt detta uppgiftslämnande som en otrevlig påлага: i regel har man

dock insett, att det varit ett nödvändigt ont. Jag skall strax återkomma till visst material, som på så sätt insamlats. Vissa uppgifter har man varit skyldig att lämna kontinuerligt. Detta har gällt dels sysselsättningen inom skogsbruket och dels, i fråga om vissa grenar av näringslivet, uppgifter om nyanställning och entledigande av arbetskraft. Sistnämnda slag av uppgifter är, då fråga blir om framtida åtgärder, av ett särskilt intresse. Man kan nämligen diskutera, om inte dylika uppgifter borde lämnas under fredliga förhållanden. Jag skall komma tillbaka till detta längre fram och skall nu bara tala om den skyldighet, som här förelegat. Redan 1939 fick socialstyrelsen rätt att infordra dylika uppgifter. Rätten överflyttades 1940 på statens arbetsmarknadskommission i samband med att kommissionen övertog en del av socialstyrelsens arbetsmarknadsverksamhet och hos kommissionen sammanfördes den centrala statliga ledningen av de arbetsmarknadsreglerande åtgärderna.

Uppgiftsskyldigheten vilar på bestämmelser, utfärdade av kommissionen i juni 1940. Häri föreskrives, att dylik skyldighet åligger arbetsgivare, som under en halvmånadsperiod nyanställt eller entledigat 3 eller flera arbetstagare. Arbetsgivare, som sysselsätter minst 100 anställda, behöver dock bara lämna uppgift, om minst 10 personer nyanställts eller entledigats. Nyanställningar eller entlediganden, som avser kortare tid än en månad, skall icke redovisas. Avbrott för militärtjänstgöring skall inte i något fall anmälas. Vissa områden, speciellt jordbruk, husligt arbete, offentliga arbeten, är undantagna.

Uppgifterna skall halvmånadsvis lämnas på särskilda blanketter, som har formen av brevkort, och insändas till arbetsförmedlingens huvudkontor i resp. län. Sedan arbetsförmedlingen tagit del av uppgifterna och antecknat det, som är av intresse för förmedlingsverksamheten, översändes korten till arbetsmarknadskommissionen.

På grundval av de inkomna uppgifterna sammanställs inom kommissionen för varje 15-dagarsperiod en halvmånads-

rapport med uppgifter om antalet anställda och entledigade inom olika näringsgrupper samt om mera omfattande nyanställningar och entlediganden vid enskilda företag.

Arbetsmarknadskommissionen har vidtagit en rad åtgärder för att fästa arbetsgivarnas uppmärksamhet på uppgiftsskyldigheten. I juni 1940 infördes kungörelsen i form av annons i ett flertal tidningar och i radio har vid flera tillfällen erinrats om bestämmelserna. I ett särskilt cirkulär redogjordes närmare för uppgiftsskyldigheten. I samband härmed framhölls också vikten av att företagen genast anmälde uppkommande behov av arbetskraft till den offentliga arbetsförmedlingen samt om möjligt i förväg meddelade arbetsförmedlingarna sådana förestående entlediganden eller anställanden, som kunde beräknas få större omfattning.

Möjligheterna att kontrollera att uppgiftsskyldigheten fullgöres är begränsade. Det skulle fordras en mycket vidlyftig och dyrbar kontrollapparat, om detta system skulle fungera fullt tillfredsställande. Man torde därför få utgå från att åtskilliga arbetsgivare inte fullgör sin uppgiftsskyldighet. Särskilt torde detta gälla företag med säsongväxlingar i arbetsstyrkan, men man har dock å andra sidan kunnat konstatera, att större företagare tämligen regelbundet lämnar uppgifter.

Flertalet av de uppgifter i övrigt, som näringslivet vid skilda tillfällen ålagts att lämna, har införskaffats med stöd av tjänstepliktslagen, som gett arbetsmarknadskommissionen ett generellt bemyndigande i detta avseende. De direkta ingripanden, som ägt rum i fråga om sysselsättning av arbetskraft, har också till en början gjorts med stöd av tjänstepliktslagen. Det är för det första den tjänsteplikt, som ålagts de 1923 födda männen (»1943 års klass») och som fullgjorts i skogsbruk och torvhantering. (Denna tjänsteplikt upphävdes som bekant häromdagen.) Det är för det andra det arbetsförmedlingstvång i fråga om torvhantering, resp. i fråga om byggnads- och an-

läggningsverksamhet, som infördes i maj, resp. juni 1942 och som i sistnämnda avseende i augusti 1943 ersattes med den nu gällande lagstiftningen om tillståndstvång för byggnadsarbete. Bestämmelserna om arbetsförmedlingstvång (d. v. s. förbud att anställa arbetskraft på annat sätt än genom den offentliga arbetsförmedlingen eller med dess medgivande) tog formellt sikte bära på sysselsättningen av arbetskraft och åsyftade bl. a. att förhindra dragning av folk från jord- och skogsbruk till torvhantering, byggnads- och anläggningsverksamhet. Lagstiftningen om tillståndstvång för byggnadsarbete har som bekant en vidare syftning: den gäller bl. a. också rätten att använda material; men denna lagstiftning har motsvarande bestämmelser som arbetsförmedlingstvånget i fråga om sysselsättning av arbetskraft.

Utöver de nu nämnda åtgärderna har man bara på ett område vidtagit direkta ingripanden i fråga om sysselsättningen av arbetskraft. (Jag bortser då från inkallelserna till beredskapstjänstgöring och från de villkor, som fästs vid beviljande av statsbidrag; detta är ju principiellt något helt annat än det jag här talar om.) Det ingripande, jag syftar på, är det som ägt rum i samband med sko- och läderransoneringen eller rättare sagt vid tilldelning av läder till skofabrikerna. Utgångspunkten här var det omfattande korttidsarbete, som fanns inom skoindustrien. Arbetsmarknadskommissionen hade — med hänsyn till den brist på arbetskraft, som förelåg för de mest angelägna produktionsområdena — på olika sätt sökt få till stånd full sysselsättning av arbetskraften inom skoindustrien och därmed en minskning av antalet sysselsatta. Strax före införandet av skoransoneringen hade vissa resultat börjat skönjas av de underhandlingar, som förts med såväl arbetsgivare som arbetare inom branschen. Skoransoneringen medförde en omstörtning av alla dessa planer. Det var emellertid till dessa underhandlingar man anknöt, när den i föl på nytt igångsatta lejdåtsbåtstrafiken möjliggjorde ökad lädertilldelning till skoindu-

strien. Efter samråd med parterna inom denna föreslog arbetsmarknadskommissionen, att industrikommissionen skulle vid lädertilldelningen knyta vissa villkor om sysselsättningen inom industrien. Industrikommissionen beslöt i enlighet härmed att som dylikt villkor föreskriva,

»att arbetet vid fabriken ordnas så, att arbetarna beredas full sysselsättning. Detta innebär, att fabriken icke får ha flera arbetare anställda än att desamma som regel kunna tillförsäkras 48 timmars arbetsvecka. För att uppnå detta kan det bli nödvändigt att utbilda vissa arbetare även för andra tempon i tillverkningen än som hittills åvilat dem.

I den mån återanställning eller nyanställning av arbetare skulle ifrågakomma, skall fabrikant till länsarbetsnämnden ingiva uppgift på det antal arbetare, han önskar anställa, samt övriga upplysningar och önskemål beträffande arbetskraften. Arbetsförmedlingen kommer därefter att skyndsamt upprätta och till fabrikanten överlämna personförslag, varvid givetvis tillses, att arbetare i möjligaste mån anvisas arbete vid det företag, där de förut varit anställda.

Skulle fabrikant ej till alla delar bli tillfreds med arbetsförmedlingens förslag, äger han att hos länsarbetsnämnden göra erinran mot detsamma.»

Detta kan synas vara ett kraftigt ingrepp i den enskilda näringsfriheten, men det praktiska genomförandet har utvisat, att fabrikanterna på detta sätt lyckats vinna en betydligt jämnare sysselsättning åt sitt folk, och kontakten med arbetsförmedlingen — mot vilken man på många håll hyste starka tvivel, innan man hade sett systemets verkningar — har enligt alla till kommissionen inkomna rapporter varit den bästa tänkbara. Smidigt och tämligen friktionsfritt har skoindustrien lyckats anpassa sig efter de ovannämnda principerna, om man också naturligtvis måste medge, att den av material- och prishänsyn betingade begränsningen av skomodeller underlättat anpassningen. Frånvaron av mera extrema modeväxlingar tjä-

nar ju att motverka säsongsysselsättningen och därmed även arbetslösheten mellan säsongerna.

Angående resultatet må följande påpekas. Enligt en undersökning i augusti 1943 utgjorde antalet korttidsarbetande inom skoindustrien 740. Efter de nyss omtalade åtgärderna sjönk denna siffra starkt. Under tiden från oktober 1943 har antalet varit ytterst ringa. Endast två veckor har siffran överstigit 30. I december och början av januari fanns praktiskt taget ingen korttidsarbetande. En till Örebro lokaliserad stegring andra veckan i januari torde vara av tillfällig natur. Under veckan 7—13 november, för vilken jämförande uppgifter föreligger, rapporterade arbetsgivarna korttidsarbetslöshet inom skoindustrien på följande sätt: 1940 25,9 %; 1941 50,6 %; 1942 34,8 % men 1943 6,3 %. Det må tilläggas, att enligt sko- och läderindustriarbetareförbundet antalet arbetslösa dagar i november 1943 utgjorde 3 412 mot 11 631 år 1942 och i december år 1943 1 521 mot 12 640 år 1942. Jag tror man vågar säga, att både arbetare och arbetsgivare är nöjda med resultaten, som jag hoppas skall bli av bestående karaktär. Till den frågan skall jag återkomma längre fram.

Utöver det jag nu nämnt har alla åtgärder för överflyttning av folk m. m. under kriget skett på frivillighetens väg. Och å andra sidan har, som bekant, i utomordentligt hög grad omsättning på arbetskraft ägt rum, speciellt inom industrien. En nyligen färdigställd undersökning, som arbetsmarknadskommisionen utfört i samråd med Industriens utredningsinstitut, belyser detta. Undersökningen avser anställningen av arbetskraft inom sådan industri, som sysselsätter minst 50 personer. Den visar, att om man sätter antalet arbetare den 1/9 1943 till 100, var antalet nyanställningar under tiden 1/9 1939—1/9 1943 115. I sakens natur ligger att dessa siffror bara belyser rörligheten i anställningsförhållandena; av de anställda den 1/9 1943 torde dock inte mindre än 40 % nyanställts efter krigs-

utbrottet. (Vad kvinnorna beträffar var totalsiffran för nyanställningen 150, om siffran den 1/9 1943 sättes till 100, och de kvarvarande nyanställda 50 % av de då sysselsatta.) I fråga om förvaltningspersonalen inom de nämnda industrierna var omsättningen visserligen mindre, men dock betydande. Totalsiffran för nyanställning, då antalet den 1/9 1943 sättes till 100, var 57 (för kvinnorna 82), och de den 1/9 1943 kvarvarande av de under de 4 åren nyanställda var 36 % av de nämnda dag sysselsatta (för kvinnorna 51 %). Det må tilläggas att antalet inom nämnda industrier sysselsatta kvinnliga arbetare var oförändrat den 1/9 1943 i jämförelse med den 1/9 1939. (Inom de enskilda industrierna var givetvis inte förhållandet det samma. Som exempel må anföras, att antalet kvinnliga arbetare inom gruppen »malmbrytning och metallindustri» ökats med c:a 50 %. Antalet kvinnor hade där också ökats proportionsvis mycket mer än antalet manliga arbetare: från 6,3 % av totalantalet arbetare till 9 %.) Det totala antalet kvinnlig förvaltningspersonal inom samtliga i undersökningen ingående företag hade, i motsats mot vad som gällde de kvinnliga arbetarna, ökats med bortåt 50 %. Också antalet sysselsatta män hade i detta fallet ökats, fastän betydligt mindre; i fråga om antalet sysselsatta manliga arbetare hade däremot en minskning med några procent ägt rum. Såväl i fråga om arbetare som förvaltningspersonal hade alltså antalet kvinnor i procent av totalantalet sysselsatta ökats: i fråga om arbetarna från 23,6 till 24,5 %, i fråga om förvaltningspersonalen från 24,0 till 28,8 %.

I viss mån belysande för rörligheten inom arbetsmarknaden är också siffrorna för antalet tillsatta platser inom den offentliga arbetsförmedlingen. Från 1939 till 1943 visade siffrorna en fördubbling. Av särskilt intresse är här, att antalet tillsatta platser inom industri och hantverk ökats från 41 500 till 107 700, alltså med c:a 160 %, och antalet tillsatta platser i kontorsarbete från 4 500 till 13 000, alltså med över 190 %.

*

Jag skall nu gå över till att säga några ord om de statliga arbetsmarknadsorganens organisation för närvarande och något om deras funktion i vissa avseenden, som jag ännu inte berört. Jag börjar med den offentliga arbetsförmedlingen och skall i huvudsak uppehålla mig vid denna. Lika självklart som det är, att det behövs en organiserad verksamhet för överflyttning av varor från områden med överflöd till områden med brist, för distribution av varorna och för sammanförande av säljare och köpare, lika självklart måste det vara, att det skall finnas institutioner, som jämnar ut överflöd och brist på arbetskraft och för samman köpare och säljare på arbetsmarknaden — för att använda ett uttryck, som jag hoppas ingen missförstår i detta sammanhang. Det kan emellertid, då man diskuterar arbetsförmedlingen som ett organ för reglering av arbetsmarknaden, vara av intresse att påminna sig, att det var den under 1800-talet så småningom genomförda principen, att var och en har rätt att fritt välja yrke och att själv bestämma, var han vill ta arbete — att det var denna princip som ledde till uppkomsten av vissa anordningar för förmedling av arbetskraft. Särskilt vill jag här erinra om de privata s. k. kommissionskontoren. På 1880-talet hade dessa fått en sådan betydelse, att man ansåg sig böra ställa dem under länsstyrelsernas kontroll.

Det var emellertid inte förr än på 1890-talet, som i vårt land tanken på offentliga arbetsförmedlingsanstalter fördes fram, och det var först vid sekelskiftet, som denna tanke fick någon praktisk betydelse. Det kan ha sitt intresse att erinra sig den motivering, man på den tiden anförde för att det allmänna skulle vara med i denna verksamhet. I den berättelse, styrelsen för Malmö stads arbetsförmedlingsanstalt avgav över sitt första verksamhetsår, hette det härom följande:

»Den stora sociala betydelsen av dylik förmedling — avseende å ena sidan arbetarnas skyddande mot arbetslöshet och å andra sidan beredandet åt arbetsgivaren av lättat tillfälle att erhålla duglig arbetskraft — ävensom vikten av att förmedlingen genom

sträng opartiskhet förmår förvärva och bibehålla båda parternas förtroende, har gjort ordnandet av denna sak till en angelägenhet av allmänt intresse, vilken i allt större utsträckning föranlett statsmakternas och framför allt kommunernas ingripande.»

Jag skall tillåta mig några reflexioner i anslutning till detta uttalande.

Den främsta orsaken till att offentliga arbetsförmedlingsanstalter skapades var otvivelaktigt önskan att motverka arbetslösheten genom att söka ordna så, att den, som blev utan arbete, så snart som möjligt på nytt fick ett lämpligt sådant. Denna synpunkt är det alltjämt ytterst viktigt att fasthålla. Men synpunkten att arbetsförmedlingen i främsta rummet skulle bereda hjälpsökande arbetslösa sysselsättning sköts i gången tid ofta i förgrunden på ett sätt, som inte alltid var lyckligt. Arbetsförmedlingen blev en form av social hjälpverksamhet. Även om man från arbetsförmedlingsorganens sida gjorde sitt bästa att »förvärva och bibehålla båda parternas förtroende» — för att på nytt citera nyssnämnda årsberättelse — gick den stora massan av platstillsättningar, framför allt inom industrien och byggnadsverksamheten, vid sidan av förmedlingen. När arbetsförmedlingsanstalterna därför inte hade annat än tillfällighetsjobb och dylikt att bjuda, vände man sig inte till dem, om man ville ha ett ordentligt arbete.

Denna arbetsförmedlingens karaktär av arbetslöshetsinstitution skärptes ytterligare, sedan staten under och efter förra världskriget på ett helt annat sätt än tidigare börjat organisera åtgärder mot arbetslösheten. Det var en självklar sak och är det alltjämt, att det allmänna inte kan eller bör bereda arbetslöshetshjälp åt den, som kan få arbete på öppna marknaden. Men det enda sätt, varpå samhället kunde kontrollera detta, var att koppla in den offentliga arbetsförmedlingen. Man fordrade alltså och måste alltjämt fordra, att den som vill ha arbetslöshetshjälp, skall söka arbete hos arbetsförmedlingen. Då denna

så blev ett kontrollorgan, var naturligtvis avsikten att tillse, att den som kunde få arbete, verkligen tog detta. Det är också givet, att man icke heller nu får släppa efter på detta krav. Arbetsförmedlingen får under inga omständigheter undandra sig denna uppgift. Men när arbetsförmedlingen inte kunde erbjuda arbete — särskilt under tider av massarbetslöshet — nedsjönk förmedlingen till att bli ett stämpningsställe, dit man vände sig, när man inte kunde få arbete. Och detta var naturligtvis icke meningen, då arbetsförmedlingen kopplades in i den statliga hjälpverksamheten vid arbetslöshet.

Ur den synpunkt, jag sist berört, var inte heller motiveringen för den reform av den offentliga arbetsförmedlingen, som genomfördes 1934, lycklig. Det var nödvändigheten att ha arbetsförmedlingen som kontrollorgan i den då startade frivilliga statsunderstödda arbetslöshetsförsäkringen, som var den egentliga anledningen till den utbyggnad och effektivisering av arbetsförmedlingen, som beslöts då. (Att denna sammankoppling samtidigt medfört utomordentligt betydelsefulla positiva konsekvenser, skall jag längre fram återkomma till.)

Jag stryker ännu en gång under, att arbetsförmedlingen naturligtvis skall vara kontrollorgan på det sätt jag nämnt, men syftet härmed är främst att verkligen bereda arbete och inte att konstatera att inget sådant finns. Jag vill också betona, att följderna av 1934 års reform blev, att man påbörjade en utbyggnad och effektivisering av arbetsförmedlingen, för att den bättre än tidigare skulle kunna fylla sin uppgift att utjämna tillgång och efterfrågan på arbete, att sammanföra arbetare och arbetsgivare, att placera rätt man på rätt plats.

I det av mig förut citerade yttrandet i den första årsberättelsen från Malmö stads arbetsförmedlingsanstalt betonades också anstaltens karaktär av i främsta rummet kommunal institution. Det statliga inflytande, som kom till stånd redan 1906, då riksdagen första gången beviljade anslag för ändamålet, har emel-

lertid sedan dess ytterligare utvidgats. Så skedde inte minst 1934, samtidigt som det bestämdes, att länskommunerna (landstingen) obligatoriskt skulle vara huvudmän för den offentliga arbetsförmedlingen. Tanken på ett förstatligande av arbetsförmedlingen har emellertid under de senaste åren ofta förts fram särskilt i syfte att få organisationen mera effektiv.

Synpunkter av detta slag ledde år 1939 till att socialstyrelsen erhöll uppdrag att avge förslag till ett sådant förstatligande, ett uppdrag som socialstyrelsen emellertid icke hann fullgöra, innan den centrala ledningen av arbetsförmedlingen på våren 1940 provisoriskt överflyttades till statens arbetsmarknadskommission. (Utredningsuppdraget övergick sedermera till denna kommission.) Då staten i samband med nämnda överflyttning av ledningen för den offentliga arbetsförmedlingen icke bara på ett helt annat sätt än tidigare tog hand om ledningen för utan också övertog kostnaderna för arbetsförmedlingen, innebär detta dock egentligen inte ett fullföljande av de nämnda tankegångarna om förstatligande. Snarast skulle jag vilja säga, att statens övertagande av arbetsförmedlingen är av samma natur som det rekvisitionsförfarande, vilket under nuvarande kristid tillämpas exempelvis på det militära området. Liksom man rekvirerar enskildas bostäder och egendom för statens räkning, så lade staten beslag på arbetsförmedlingsapparaten. Arbetsförmedlingen förlorade alltså inte sin karaktär av kommunal institution. Staten övertog bara hela verksamheten för att under nuvarande förhållanden utnyttja apparaten för uppgifter av skilda slag. Enligt de bestämmelser, som nu antytts, återgår alltså den offentliga arbetsförmedlingen automatiskt till sin förra kommunala karaktär, i och med det att giltighetstiden för de provisoriska stadgandena utgår — såvida man inte i samband därmed beslutar något annat.

Det synes emellertid fullkomligt uteslutet, att riksdagen skulle komma att på nytt lägga på landsting och kommuner kostnaderna för den offentliga arbetsförmedlingen. Frågan om ett

definitivt förstatligande måste alltså tagas upp till avgörande, senast då de nuvarande krisförhållandena upphört. Det har därför synts naturligt, att det ovannämnda utredningsuppdraget om förstatligandet överflyttas till den av statssekreterare Hammarskjöld förut omtalade kommitté, som finansministern tillsatt för att utreda frågan om den offentliga arbetsförmedlingens uppgifter i en fredskris.

Jag skall säga några ord ytterligare om de skäl, som föranledde staten att på våren 1940 lägga arbetsförmedlingen mera direkt under statlig ledning.

För det första förelåg vissa aktuella uppgifter, vars lösning krig och handelsavspärrning gjorde nödvändig men som (enligt vad erfarenheten visade) inte — i varje fall inte snabbt nog — kunde bemästras, om man bibehöll den splittrade kommunala organisationen av arbetsförmedlingen, utan som krävde en mera central dirigeringsfunktion. De flesta åtgärder av organisatorisk innebörd för ju med sig ekonomiska konsekvenser. Om man — för att ta ett exempel — fann det oundgängligen nödvändigt att förstärka arbetsförmedlingen i Trollhättan för att tillgodose behovet av folk för militära beställningar hos industrien, så måste en åtgärd av detta slag beslutas av vederbörande landstings- eller kommunorgan (eventuellt av bådadera), innan man kunde få saken ordnad. Och vad landstinget beträffar, var det ibland ovisst, om medel kunde beviljas, innan följande landsting sammanträdde i september. Följden av dessa och andra liknande förhållanden var, att redan den första (den rådgivande) arbetsmarknadskommission, som fanns från hösten 1939 till maj 1940, måste organisera ett slags central arbetsförmedling med särskilda tjänstemän, som något oformligt lade sig i socialstyrelsens och de lokala arbetsförmedlingsorganens uppgifter.

Härtill kom det samband, som ägde rum mellan arbetsförmedlingsuppgifterna och arbetslöshetsspörsmålen. Som arbetsmarknadens centrala problem framstod på våren 1940 spørgsmålet att anskaffa folk till de för folkförsörjning och försvars-

produktion angelägna uppgifterna och att göra detta genom att flytta över folk från områden eller yrken med överflöd till sådana med brist, d. v. s. flytta över arbetslösa dit, där arbetskraft efterfrågades. Arbetsmarknadens centrala problem var alltså ett arbetsförmedlingsproblem i ordets vidsträckta mening, men samtidigt hörde detta spörsmål intimt samman med arbetslöshetsfrågan. En lösning förutsatte därför icke bara ett organisatoriskt samarbete utan i själva verket — om de uppkommande frågorna skulle kunna lösas snabbt och effektivt — en gemensam central dirigering.

Denna fick man genom att arbetsförmedlingens centrala ledning fördes samman med den centrala ledningen av arbetslöshetsverksamheten. Socialstyrelsens arbetsmarknadsbyrå — utom den del härav, som sysslar med arbetslöshetsförsäkringen — slogs samman med arbetslöshetskommissionen och med den rådgivande arbetsmarknadskommissionen och sålunda skapades det nya verkställande organ, som fick namnet statens arbetsmarknadskommission. (Även viss annan verksamhet fördes dit, men detta saknar jag nu anledning att tala om.) Arbetsmarknadskommissionens befogenheter i fråga om arbetsförmedlingen blev, såsom jag redan antytt, väsentligt större än socialstyrelsens varit. Statliga länsorgan — länsarbetsnämnder — sattes i de kommunala arbetsförmedlingsstyrelsernas ställe och ordnades in som lokala verkställighetsorgan under kommissionens ledning. Arbetsförmedlingen ställdes till dessa organs förfogande för fullgörande av gamla och nya uppgifter.

Genom det sistnämnda har jag kommit över till frågan om de övriga förhållanden, som gjorde det oundgängligt, att staten övertog arbetsförmedlingen. Jag tänker här främst på nödvändigheten att organisatoriskt förbereda den mera fullständiga reglering av arbetsmarknaden, som en tillämpning av tjänsteplikten skulle innebära. Det tedde sig efter den 9 april 1940 som i högsta grad angeläget att för alla eventualiteter skapa de organisatoriska förutsättningarna för en sådan tillämpning.

Och då arbetsförmedlingen kopplats in som verkställande organ, därest tjänsteplikt skulle behöva tillgripas, var det nödvändigt att i tid påbörja den effektivisering, som ovillkorligen måste genomföras, ifall arbetsförmedlingen ens tillnärmelsevis skulle kunna fylla uppgifter av nämnda slag.

Under de år, som gått sedan arbetsförmedlingen sålunda lades under statlig ledning, har den också fått en mängd nya uppgifter. Det är bl. a. alla åtgärder, som sammanhänger med tjänstepliktslagen: förberedelser för mobilisering i form av registrering m. m., uttagning av de tjänstepliktiga 43-orna, arbetsförmedlingstvång och byggnadsreglering o. s. v.

Samtidigt har emellertid arbetsförmedlingarnas egentliga verksamhetsområde starkt utvecklats: nya kontor, nya specialavdelningar har kommit till — antalet har ungefär fördubblats. (Jag skall bara erinra om utbyggandet av ungdomsförmedlingen och början till en organisation av yrkesrådgivningen, effektiviseringen av folkskolläraryrket, upprättandet av särskilda kontoristförmedlingar på flera platser, anställandet av sociala kuratorer för placering av mer eller mindre sekunda arbetskraft etc.) I åtskilliga fall har också nya och bättre lokaler skaffats. Jag har redan förut erinrat om att arbetsförmedlingens omslutning fördubblats och i fråga om vissa yrken flerdubblats. Jag skall här säga några ord ytterligare i anslutning till den av mig förut omtalade undersökningen om nyanställningarna inom de industrier, som sysselsätter mer än 50 arbetare. Under tiden 1/9 1939—1/9 1943 uppgick dessa nyanställningar inom de undersökta industrierna till c:a 500 000. Det betyder i genomsnitt c:a 125 000 om året, säkerligen färre under 1943 än under de föregående åren. I jämförelse härmed är siffran 107 700 på antalet år 1943 genom arbetsförmedlingen tillsatta platser inom industri och hantverk inte helt utan betydelse.

Ett annat exempel på arbetsförmedlingens betydelse skall jag tillåta mig anföra. Sedan i somras är ju varje arbetsgivare, som nyanställer arbetskraft för mer än 4 veckor, skyldig att

lämna anmälan till utmätningsman. En jämförelse mellan dessa anmälningar under en månad i Stockholm och antalet av arbetsförmedlingen tillsatta platser gav vid handen, att denna tillsatt ca $\frac{1}{4}$ av platserna. Jag är fullt medveten om att denna undersökning inte är tillräckligt omfattande för att ge något säkert resultat, men alldeles utan värde är den dock inte.

Naturligtvis har en följd av expansionen av arbetsförmedlingen blivit att antalet tjänstemän inom förmedlingsverksamheten måst starkt ökas. Totalantalet har flerdubblats, och denna utbyggnad har ingalunda betingats enbart av krisuppgifterna. Antalet tjänstemän, som sysslar med de arbetsförmedlingsuppgifter, som hör till de normala tiderna, har mer än fördubblats. Man kan naturligtvis fråga sig, om inte också denna expansion är en krisföreteelse. Är det inte den utomordentliga bristen på folk under lång tid, som gjort att man vänt sig till arbetsförmedlingen? Under tider av överflöd på arbetskraft får man denna ändå. Naturligtvis är detta i viss mån sant. Man får emellertid inte glömma bort, att det finns åtskilligt, som gör en återgång till den gamla begränsade organisationen omöjlig. Den viktigaste omständigheten är här den stora anslutning den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen erhållit. De två senaste åren har arbetslöshetskassornas medlemstal fördubblats. Med sina ca 700 000 medlemmar omsluter arbetslöshetsförsäkringen det stora flertalet av landets organiserade arbetare och anställda. Och alla dessa måste vid inträdande arbetslöshet vända sig till arbetsförmedlingen. Det är inte längre fråga om att gå dit bara för att få tillfällighetsjobb. Arbetsförmedlingen kommer att bland sina kunder av arbetare ha kvalificerade yrkesmän av alla slag. Och arbetsförmedlingen måste vara organiserad för att bereda dem arbete, inte för att ge dem en stämpel, som bevis på att de inget arbete kunnat få.

Den bild, jag här sökt ge av arbetsmarknadsorganens funktioner under de gångna krisåren, bör emellertid kompletteras med några ytterligare uppgifter om deras organisation.

Det har ju åtskilliga gånger sagts, att vi löst våra krisuppgifter så bra som vi gjort, främst därför att vi engagerat näringslivets och arbetsmarknadens organisationer i förberedelser och verkställighet av dessa uppgifter och därför att näringslivets egna män suttit med i krisorganen och där mer eller mindre organiserat arbetet. I vad mån gäller nu detta i fråga om arbetsmarknadsorganen? I arbetsmarknadskommissionen och länsarbetsnämnderna sitter representanter för arbetsgivare och arbetare, och en ständig kontakt i allt arbete har åtminstone centralt hållits med arbetsmarknadens organisationer. Lokalt har det nog i många fall brustit i detta avseende, trots instruktioner och förmaningar från arbetsmarknadskommissionens sida. Där arbetsförmedlingen lyckats bäst, har dock ett sådant samarbete funnits. Det är enligt min mening också oundgängligen nödvändigt att samarbetet fortsätter och utbygges, framför allt om vi skall kunna bemästra en verklig arbetslöshetskris, om och när en sådan kommer. Särskilt är det nödvändigt, att arbetsförmedlingens tjänstemän håller ständig kontakt med arbetsmarknadsorganisationerna. Jag tror emellertid man vågar säga, att de direkta insatserna från näringslivets egna män varit mindre på detta område än på andra kristidsområden. Det finns kanske en och annan, som är benägen att säga, att det nog märkts. Jag vill emellertid då tillägga, att arbetsmarknadskommissionens mest klandrade åtgärd — det s. k. systemet med riksarbetare — kommit till på uppslag från en representant från näringslivet och att idén till den åtgärd, som ansetts slå bäst ut — inkallelsen av »43-orna» — runnit upp i en tjänstemans hjärna. Jag vill tillägga, att jag inte delar uppfattningen, att riksarbetarsystemet var misslyckat, men jag har gjort dessa påpekanden, då jag tyckt, att de äro nyttiga för dem som menar, att tjänstemän alltid är sterila byråkrater och näringslivets män alltid praktiskt klokt folk.

*

Men om näringslivets män inte i så stor utsträckning, som varit önskvärt, deltagit i arbetsmarknadsorganens direkta arbete, så har de otvivelaktigt i sällsynt hög grad kommit i kontakt med dessa organ, främst med arbetsförmedlingarnas tjänstemän. Särskilt har denna kontakt gällt sådana kristidsfrågor som befrielse eller anstånd för inkallade värnpliktiga, byggnadsärenden m. m. men också önskemål att erhålla arbetskraft, vare sig fråga varit om ersättare för inkallade eller nyanställning av folk. Frågan är nu, i vad mån denna kontakt ännu en tid måste uppehållas, och i vad mån det är önskvärt, att den uppehålls också då tvång inte längre föreligger.

Jag skall först säga ett par ord om avvecklingen av kristidens arbetsmarknadsreglerande åtgärder. Tjänsteplikten för 43-orna är redan upphävd. Av andra tvångsåtgärder, som är kvar, är den viktigaste tillståndstvånget för byggnadsverksamhet. Att detta inte kan upphävas nu har nyligen statsrådet Rosander påvisat i offentliga anföranden. Jag delar helt hans uppfattning och skall därför inte gå in på den saken. Men jag skall tillåta mig den reflexionen, att även i en övergångstid efter kriget kan förhållandena bli sådana, att vi liksom nu måste ransonera byggnadsmaterial och kanske liksom nu, åtminstone lokalt, också måste ransonera byggnadsarbetare. Avvecklingen måste bero på hur förhållandena utvecklar sig. Men lika litet som jag ansett att vi skulle genomföra en statlig reglering förrän det var absolut nödvändigt, lika väl anser jag, att den bör upphöra så snart detta är möjligt. Men detta betyder inte, att jag anser att kristidens lärdomar varit utan positiv betydelse. Jag skall här tillåta mig upprepa vad jag en gång förut sagt offentligt. Jag hoppas, att på alla de punkter, där förutvarande s. k. normala tider var bra, vi skall komma tillbaka till det gamla, och att vi, där vi haft anledning lära något nytt av krisen, skall kunna tillgodogöra oss detta nya. Och jag har under denna kristid inte lärt mig något, som skulle få mig att överge tanken, att

näringslivet, när kriget är över, bör återfå all den frihet det behöver för att verka till det allmänna bästa.

Det första spørsmål, jag utifrån denna utgångspunkt skall diskutera, avser ett område, där många kanske vill göra gällande, att det allmänna bästa motiverar en fortsättning i någon form av statsingripandet. Jag tänker på korttidsarbetet, vare sig detta organiserats med förkortad arbetstid per vecka eller med kortare sammanhängande säsonger under året. Jag har förut talat om läderransoneringen och korttidsarbetslösheten i skoindustrien, och jag skall här tillägga, att ett av de värdefullaste resultaten av byggnadsregleringen har varit en väsentlig förlängning av byggnadssäsongen. Det vore högst beklagligt om dessa resultat skulle förspillas vid en övergång till fredsproduktion. Jag hoppas emellertid, att både arbetare och arbetsgivare skall ha lärt sig inse de stora fördelarna av det, som kris-tiden här åstadkommit, och därför skall bli angelägna att inte gå tillbaka till det gamla och sämre. — Jag skulle emellertid här vilja tillägga några reflexioner om själva systemet med korttidsarbete. Det är självklart, att det under tider av stor arbetslöshet kan vara motiverat att organisera korttidsarbete för att sysselsätta så många som möjligt. Men förhållandet är ett helt annat, om man under tider av god arbetstillgång, ja, t. o. m. brist på arbetskraft, systematiskt organiserar en industri, så att arbetarna inte har full sysselsättning. Det är detta, som otvivelaktigt i stor utsträckning skett inom skoindustrien. Att det inte behövde vara så, visade det förhållandet, att det redan före skoransoneringen fanns företag, som inte var organiserade så. Och sedan har man, som jag förut påpekat, kunnat konstatera, att systemet inte var behövligt någons. Att man överhuvud kunde få arbetare att finna sig i något dylikt, berodde i hög grad på den statsunderstödda arbetslöshetsförsäkringen. I själva verket subventionerade staten här skoindustrien och inte bara skoarbetarna. Ett liknande förhållande har funnits inom andra industrier, där man vissa

delar av året kört i flera skift för att sedan låta företaget stå i flera månader. Företaget har tydligen funnit detta system mest rationellt, men denna ordning har varit möjlig, därför att man vetat, att när man kastade ut arbetarna, så stod samhället utanför dörren och tog hand om dem, som blev arbetslösa. Jag säger inte, att alla driftsinskränkningar har dylika orsaker (allra minst skulle jag vilja säga det om förhållandena just nu), men jag vet att sådant förekommit. Jag förstår dem som inte känner sig övertygade om att denna sorts frihet överensstämmer med det allmänna bästa. Och i varje fall är det samhället som får betala kalaset. Systemet medför för arbetarna »oförvållad arbetslöshet», men om skatterna stiger på grund därav, får företagarna komma ihåg, att det för deras räkning är fråga om »självförvållad beskattning». Det ligger något i tanken att låta kostnaderna för arbetslöshetsförsäkringen åtminstone delvis mera direkt betalas av arbetsgivarna. Men under inga omständigheter bör den nuvarande formen för statsingripande genom arbetsförmedlingarna bibehållas under normala tider. Arbetsförmedlingen skall inte vara befallningsman utan allas tjänare.

Jag skall här tillåta mig att också med några ord beröra ett uppslag att bereda full sysselsättning åt arbetarna på en ort med flera industrier i samma bransch. Jag anför det som ett exempel på hur man kan komma fram utan tvång. Frågan gäller den s. k. clearingcentral för arbetskraft, som på initiativ från arbetsmarknadskommissionen inrättats vid Göteborgs arbetsförmedling speciellt för konfektionsindustriens räkning.

Det hade visat sig att arbetare från ett företag gick permitterade, samtidigt som ett annat företag förgäves sökte just sådan arbetskraft utan att dock kunna anställa dessa permitterade. De sömmerskor, som det här gällde, ansåg sig nämligen bundna vid sitt s. a. s. egentliga företag, och arbetsgivaren såg inte heller med blida ögon, att de arbetade åt andra. Alla fabrikanter hade emellertid inte absolut parallella produktions-

kurvor. Det var därför uppenbart, att man borde kunna ha intresse av att utnyttja varandras folk, likaväl som arbetarna borde vara intresserade av att få större inkomst.

Det beslöts då att en clearingcentral skulle inrättas, så att arbetsgivarna växelvis och efter beställning hos arbetsförmedlingen skulle kunna utnyttja varandras personal, när tillfälle därtill gavs.

På arbetsförmedlingen registreras den vid olika fabriker och tidpunkter lediga arbetskraften, en registrering som baseras på fortlöpande uppgifter från arbetsgivarna bl. a. om den lediga arbetskraftens kvalifikationer. Med ledning härav kan arbetsförmedlingen ordna med tillfälliga lån av arbetskraft mellan fabriker. Uppdelning av produktionen på mindre och lättlärdade tempon gör att en dylik temporär överflyttning av arbetskraft kan ske utan nämnvärd olägenhet för produktionen, också när det gäller annat arbete än det vederbörande fått specialutbildning för.

Givetvis uppstår speciella problem kring en utlåning av denna typ. En herrkonfektionssömmerska med 86 öre i timmen skall kanske flyttas över till linnesömnadskonfektionens med 78 öre i timmen. Vilken lön skall hon få? På den ena fabriken tillämpas ackord, och arbetskraften därifrån skall kanske flyttas över till en annan fabrik, där man har tidlön. Vilket skall gälla? Som allmän norm har man gått in för att lönesättningen på den arbetsplats, där arbetet utföres, blir gällande.

Ett annat problem utgör de utlånade arbetarnas semesterförmåner. Man har i Göteborg enats om, dels att utlåningen icke skall betraktas som en nyanställning, dels att den anställda skall anses ha tjänstgjort hela tiden vid sitt huvudföretag, när det gäller att bedöma kvalifikationsgrunderna för semester. Huvudarbetsgivaren beviljar alltså semestern och utbetalar ersättning för densamma. De för semesterfrågans bedömning nödvändiga uppgifterna upptas på särskilda kort, som ifylles av låntagaren, då utlåningen sker. Med ledning av arbetsförmed-

lingens registerkort göres vid varje årsskifte avräkning mellan arbetsgivarna. Varje arbetsgivare betalar så stor del av ersättningen som svarar mot den tid arbetaren ifråga tjänstgjort hos honom.

Det är självklart, att någon uppsägningstid inte behöver tillämpas, om huvudföretaget skulle vilja ha tillbaka en utlånad arbetare. Man tillämpar här de för permittering gällande grunderna. Låntagaren är således skyldig att vid anfordran avstå den lånade arbetskraften. Även arbetaren är skyldig att vid anfordran snarast återgå till sin huvudarbetsgivare.

Jag har berört detta mera som ett exempel. Även på andra håll har man intresserat sig för liknande anordningar. Jag vill påpeka, att beställningarna inom konfektionsindustrin varit så omfattande och materialtillförseln så relativt god, att clearingcentralen icke för närvarande kan sägas ha större praktisk betydelse. Det torde emellertid vara väl värt att ha uppslaget i minne, då andra tider stundar, om man också måste ha klart för sig, att metoden kan användas bara under vissa förutsättningar.

*

Jag har redan något berört frågan om näringslivet och arbetsmarknadsorganen under arbetslöshetstider. Jag skall här ytterligare ta upp bara ett spørsmål, och det är frågan om varsel i fråga om tilltänkta avskedanden eller stora nyintagningar av folk. Jag har redan redogjort för den skyldighet, som för närvarande åvilar näringslivet att lämna uppgifter om nyanställningar och entlediganden, och den uppmaning att varsko i förväg, som i samband härmed riktats till företagarna. Som bekant föreslog rationaliseringsutredningen på sin tid ett lagstadgat åläggande för företagarna att lämna sådant varsel. Jag tror av många skäl inte på denna metod. Jag skulle emellertid här vilja erinra om bestämmelsen i huvudavtalet mellan arbetsgivarföreningen och landsorganisationen om uppsäg-

nings- resp. permitteringsvarsel i regel minst en vecka före uppsägningen, resp. permitteringen. Det finns, så vitt jag kan förstå, bara ett sätt att få tid till planering av åtgärder vid lokalt uppträdande arbetslöshet, och det är att uppsägningstiden göres längre. Men det är parterna som skall klara den saken — inte de offentliga arbetsmarknadsorganen. Vad dessa kan göra, det är bara att anhålla att få meddelande samtidigt med arbetarna. Det vore alltid något vunnet, om man komme så långt. Det tar nämligen, då en mängd arbetslösa strömmar till, en avsevärd tid, innan man hinner registrera alla, ta reda på deras yrkeskunskaper etc. Och först när detta är gjort, kan man börja på med den egentliga uppgiften: att försöka placera vederbörande i arbete. Dessa förberedande arbeten kunde göras på förhand, om man visste att det skulle bli arbetslöshet. I detta sammanhang skulle jag vilja stryka under vikten av att arbetsförmedlingarna får vända sig till företagarna både för att få yrkesupplysningar om en arbetare och för att efterhöra om arbetstillfällen finns lediga.

*

Jag skall nu gå över att något diskutera spörsmålet, varför det ur det allmännas synpunkt är angeläget, att den offentliga arbetsförmedlingen utnyttjas, och vad näringslivets män kan ha för intresse härav. Arbetsförmedlingens uppgift är ju att sammanföra arbetare och arbetsgivare, med andra ord att ställa om att platserna blir tillsatta så fort och bra som möjligt och att arbetarna slipper att gå utan arbete längre än som är absolut nödvändigt. En av tjänstemännen i arbetsmarknadskommisionen ställde häromdagen saken i blyxtbelysning genom att säga, att om bara hälften av de 800 000 platser, som arbetsförmedlingen tillsatte 1943, hade tillsatts en dag tidigare, hade man vunnit 400 000 arbetsdagar.

Man måste också komma ihåg, vad jag förut sagt om arbetslöshetsförsäkringen. Förutsättningen för att denna skall kunna

ordnas rationellt är ovillkorligen, att arbetsförmedlingen har arbete att erbjuda. I själva verket hänger det därför i hög grad på arbetsgivarna, om vi i framtiden skall kunna lösa arbetslöshetsproblemet på rationellt sätt.

Men i själva verket är det inte minst med hänsyn till utbyggnaden av arbetslöshetsförsäkringen i hög grad i arbetsgivarnas eget intresse att hålla kontakt med arbetsförmedlingen, då det gäller att anställa folk. Försäkringen måste nämligen, som jag förut påpekat, medföra att även den yrkeskunniga arbetaren kommer till den offentliga arbetsförmedlingen. Man får också komma ihåg, att denna utbyggt och effektiviserats i hög grad de senare åren. Att här åtskilligt återstår skall villigt erkännas. Det är ju inte minst därför som den kommitté, jag förut talat om, blivit tillsatt.

Jag vet nu mycket väl, att det finns en hel del arbetsgivare och arbetare, som föredrar det gamla systemet att uteslutande bygga på direkt kontakt mellan arbetsgivaren och den arbetsökande. Man är rädd t. o. m. för den form av det allmännas medverkan, som består i förmedlingsverksamheten. Man tror, att arbetsförmedlingen bestämmer, vem som skall få arbete hos den eller den arbetsgivaren. Det är klart, att arbetsförmedlingen sovrar bort dem som inte fyller de villkor arbetsgivaren uppställt, men denne bestämmer själv vem som skall anställas. — Det finns också åtskilliga — särskilt gäller det i fråga om anställning av tjänstemän — som tycker att förmedlingsverksamhet är bra, men den bör organiseras som en privat förmedling. Jag skall inte nu gå in på frågan om den privata förmedlingsverksamheten i allmänhet (som bekant reglerades den genom en lag 1935). Vad jag vill säga är blott det, att den ena gruppen efter den andra av dem, som haft privat förmedlingsverksamhet, funnit det förmånligt att söka anknytning till den offentliga arbetsförmedlingen. För dagen är, såsom statssekreterare Hammarskjöld nämnde, ett av de mest aktuella problemen att organisera en tjänstemannaförmedling. Detta är

av vikt inte minst som en fredsberedskapsåtgärd. Jag skall inte gå närmare in på denna fråga utan bara peka på betydelsen av en anknytning till den offentliga arbetsförmedlingen i två andra avseenden än dem jag förut talat om: 1) möjligheten av att söka plats hos ett av de många arbetsförmedlingsorganen i landet och komma ifråga till plats var som helst; 2) fördelen av att få kontakt med arbetstillfällen inom ett annat fack än ens egentliga, om där just för tillfället inget arbete finns att erbjuda.

*

Jag skall tillåta mig att till slut berätta en liten historia.

När jag en gång i tiden sysslade med forskning om tillkomsten av vår ännu gällande regeringsform och satt och drog igenom tidningar bland annat för att se, vilka politiska ströskrifter som omnämndes där, fann jag en dag en annons, som förde mig långt från mitt ämne. Jag föll emellertid för frestelsen och skaffade fram de två småskrifter, annonsen syftade på. Den ena skriften hade till rubrik: »Konsten att umgås med människor», och den andra av samma författare kallades »Konsten att umgås med fruntimmer; pendang till konsten att umgås med människor». — Jag bortser från tidens sätt att uttrycka sig. Det var, som bekant, inte alls nedsättande då att rangeras in bland »fruntimmerna» — om det också inte var lika fint som att vara människa, d. v. s. man. Jag skall nu inte falla för frestelsen att ge mig in på de speciella problem, som möter på de avdelningar inom arbetsförmedlingen, där man särskilt måste odla konsten att umgås med fruntimmer. Jag skall nöja mig med att säga, att arbetsförmedling i hög grad är just konst att umgås med människor.

Det är min livliga förhoppning, att varje förbättring av arbetsförmedlingen skall innebära, att dess tjänstemän göres mera skickliga i den konsten. Men kravet blir övermänskligt, om de bara får umgås med arbetssökande och inte med arbetsgivare.

Det behövs en pendang till konsten att umgås med arbets-sökande, och det är konsten att umgås med arbetsgivare. Det är näringslivets uppgift och i dess eget intresse att se till, att arbetsförmedlingstjänstemännen får tillfälle att utöva den konsten och att på så sätt hela konsten att umgås med människor ger det önskvärda utbytet.

Industriens fredsberedskap

Av direktör Gustaf Söderlund

När kriget kom och skapade den mängd av industriella omställningsproblem, varmed vi nu under fyra år brottats, var man endast delvis beredd på de svårigheter, som måste övervinnas. Alltifrån början var man emellertid på industriellt håll beredd att taga sin andel i arbetet med problemens lösning, allteftersom krigets händelser medförde genomgripande förändringar i förutsättningarna för vårt industriella liv. Det samarbete mellan stat och näringsliv, som på detta sätt kommit att prägla våra olika regleringsåtgärder under krigsåren, har enligt en allmän uppfattning varit av utomordentligt värde för utvecklingen av landets produktiva krafter och utjämningen av de mångahanda intresse motsättningar, som en tvingande bristhållning måste utlösa. Industriens män ha förstått, att i en sådan tid nationens industriella resurser främst måste ställas i tjänst hos försvar och folkförsörjning under samordning av en statlig vilja, som representerade icke blott ett politiskt parti utan folket i dess helhet.

Nu har krigstidens hushållning nått en viss grad av stabilitet. Så länge knappheten på våra viktigaste försörjningsområden är stor, inser man regleringarnas nödvändighet. När läget lättar, önskar man emellertid — jag får hoppas allmänt — en nedbyggnad av dessa besvärande regleringar, förbud och påbud, som i intet fall kan vara någon önskvärdhet i och för sig. Finge man antaga, att knappheten under en jämn utveckling successivt

försvunne, kunde en avveckling av krisregleringarna också få den stilla förändringens form. Då det emellertid är troligt, att ett inställande av fientligheterna i Europa även för vårt lands vidkommande kommer att betyda plötsliga och avgörande förändringar i många av de förutsättningar, varpå vårt industriella liv nu bygger, kan det vara på sin plats att tänka igenom de problem, som vid ett avbrott av kriget för vår del skulle uppkomma. Detta utgör ett värdefullt bidrag till den beredskap, som en övergång från krig till fred otvivelaktigt gör behövlig.

Redan vid en flyktig tanke på konsekvenserna av krigets upphörande i Europa upptäcker man vissa nödvändiga produktionsförändringar och därav följande återverkningar på sysselsättningen inom företag, vilka måste överge krigstidens tillverkningar och ägna sig åt något annat, som i det nya läget kan finna avsättning. Man ser tydligt, hur produktionen av vissa ting måste begränsas eller upphöra, men det är svårare att bedöma möjligheterna för den friställda arbetskraftens och maskinernas sysselsättning med annan nyttig produktion. Såsom framgår av den omfattande diskussionen om de s. k. efterkrigsproblemen har man på många håll stannat i någon slags skräckstämning inför dessa problem. Man har räknat med möjligheten av en omfattande arbetslöshet, som icke skulle kunna uppsugas av näringslivet självt utan som måste avskaffas genom erbjudande av sysselsättning vid statliga företag av allehanda slag. Industrien för sin del vill gärna först undersöka, i vad mån det industriella livet är i stånd eller kan sättas i stånd att i det väsentliga bereda sysselsättning åt alla de produktiva krafter, som genom omläggning av produktionen övergångsvis bli friställda.

Med denna utgångspunkt har det varit angeläget för industrien att skaffa sig en närmare föreställning om fredens produktionsproblem och industriens möjligheter att möta dessa problem. Redan på ett tidigt stadium under föregående år

tog Industriens utredningsinstitut itu med förarbeten för en utredning och ett bedömande av hithörande spörsmål. För utredningsarbetet uppställdes efter samråd med finansdepartementet vissa allmänna förutsättningar, som skulle få antagas bli verklighet, sedan kriget upphört, och som därför skulle få bestämma över konjunkturerna närmast efter kriget. Det var nödvändigt att på detta sätt skapa gemensamma utgångspunkter för de olika företagens och branschorganens uppläggning av utredningsarbetet.

Då man hoppades, att en första etapp av utredningsarbetet skulle bli avslutad omkring årsskiftet 1943/44, antogs såsom utredningspremiss, att allmänt vapenstillestånd i Europa skulle inträda under innevarande vinter. Härtill fogades det antagandet, att handeln på Fjärran Östern fortsättningsvis skulle komma att ligga nere. Det antogs också, att Sverige skulle gå ut ur krigsperioden utan att anfallas. — I den mån krigs avslutningen förskjutes är det en lätt uppgift att förskjuta även de slutledningar, som vila på nyss angivna tidspremiss.

Utredningarna skola avse utvecklingsmöjligheterna inom respektive branscher under en tidrymd av två år efter ett vapenstillestånd i Europa.

Beträffande det internationella läget efter vapenstilleståndet förutsattes, att ett återuppbyggnadsarbete på den europeiska kontinenten relativt snart igångsattes och att en omfattande efterfrågan för sådana ändamål framträder. Efterfrågan på varor för andra ändamål antages fortsättningsvis bli relativt begränsad. Även kontinentens leveransförmåga antages bli begränsad. Det antages vidare, att möjligheter relativt snabbt öppnas till handel västerut. Beträffande konjunkturutvecklingen i England och U. S. A. räknas som huvudalternativ, att en viss omställning till fredsproduktion genomföres relativt snabbt samt att stark efterfrågan framträder på varor för återuppbyggnad och andra dylika ändamål.

I detta sammanhang får särskilt understrykas, att det i

regel erbjuder mycket större svårigheter att överblicka de faktorer, som bestämma utrikeshandelns utveckling, än att bedöma faktorerna på hemmamarknaden. Av detta skäl äro utredningsresultaten beträffande exportproduktionen mera osäkra än beträffande produktionen för hemmamarknaden. Att hemmaproduktionens förutsättningar tätt sig säkrare får ej missas därhän, att denna produktion ensam tillfredsställer våra ekonomiska framtidsförhoppningar. Den viktigaste vägen till ökad levnadsstandard går icke över en avgränsad hemmaproduktion utan över ett internationellt handelsutbyte, som innefattar mångsidig import och för dess möjliggörande en minst lika omfattande och givande export.

Sverige antages efter vapenstilleståndet behålla i huvudsak samma rörelsefrihet beträffande sin inre ekonomiska politik som före kriget samt komma att eftersträva ett återupptagande av import och export i normal omfattning. Det antages då också som möjligt att undvika en finansiell kris inom näringslivet av samma typ som åren 1920—21. Inkomstvolymen beräknas bliva i huvudsak oförändrad. Utbyggnaden av försvaret antages genomförd i huvudsak enligt den gällande femårsplanen.

Förutsättningen av oförändrad inkomstvolym innebär en hög grad av godtycklighet. Om en oförändrad inkomstvolym skall kunna upprätthållas, måste både full sysselsättning kunna beredas och oförändrade lönesatser upprätthållas. I vad mån detta är möjligt beror främst av exportproduktionen och investeringsverksamheten.

Tonnagetillgången antages icke lägga hinder i vägen för en eljest möjlig export. Industriens försörjning med fossilt bränsle antages bibehållen vid nuvarande nivå. Importen av råvaror antages bliva tillräcklig för att i förening med den inhemska råvaruproduktionen möjliggöra full sysselsättning av industrieföretagen. Tillförseln av råvaror från Fjärran Östern antages dock utebliva.

Uppläggningsen av utredningarna om sysselsättningsmöjligheterna efter kriget har sålunda formats till en undersökning av företagens och branschorganisationernas förväntningar och beräkningar av sina produktions- och avsättningsmöjligheter mot bakgrunden av vissa allmänna förutsättningar. Det kan om dessa förutsättningar sägas, att de äro optimistiska. Å andra sidan kan det ej göras gällande, att de äro verklighetsfrämmande. De ansluta sig närmast till det läge av begränsade tillgångar och skärpt efterfrågan, som under krigets fortgång stabiliserats, med beaktande av att krigets upphörande i Europa där måste komma att flytta över betydande anspråk från krigsindustriell produktion till återuppbyggnadsarbete och bättre försörjning av civilbefolkningen. I övrigt innebära de, *att* Sverige slipper dragas med i kriget, *att* handeln västerut relativt snabbt kan börja komma igång, *att* tonnagetillgången icke lägger hinder i vägen för exporten, *att* försörjningen med fossilt bränsle bibehålles vid nuvarande nivå, *att* importen av industriråvaror icke blir för knapp, *att* Sverige i huvudsak behåller sin rörelsefrihet med avseende på import och export samt *att* utbyggnaden av försvaret genomföres enligt femårsplanen. I dessa antaganden framträder helt visst en optimism, som kanske icke kommer att i allo visa sig berättigad. Men de innefatta på samma gång en för våra näringspolitiska strävanden förpliktande målsättning. Trots dessa strävanden är det givetvis icke säkert att förutsättningarna komma att visa sig hållbara. I samma mån som en försämring i något visst avseende inträder, måste man räkna med en motsvarande nedgång i sysselsättningen. En sådan förskjutning av läget bör emellertid kunna beräknas med utgångspunkt från den nu framlagda utredningen. Det bör med detta tillvägagångssätt också bli möjligt att överblicka, i vad mån olika faktorer, som utifrån påverka vårt näringsliv, komma att hindra näringslivet i dess strävanden efter full sysselsättning.

De uppställda förutsättningarna äro likvisst icke uttömmande.

Särskilt gäller detta beträffande utländsk efterfrågan och utländsk betalningsförmåga samt därav följande avsättningsmöjligheter för våra exportindustrier. Ej heller för den inhemska civila efterfrågan är den närmare beskaffenheten och omfattningen angiven i förutsättningarna; dock har här antagits att den samlade inkomstvolymen blir i huvudsak oförändrad. Alternativa och kompletterande förutsättningar ha fått uppställas av uppgiftslämnarna. Efterfrågan av industriella kapitalvaror har fått sin storleksordning angiven genom den särskilda utredningen om beslutade och beräknade investeringar under 1944 och 1945. Det allmännas efterfrågan för investeringsändamål är medvetet obestämd; genom arbetsmarknadspolitiska inventeringar och planeringar avser man att här skapa en så stor sysselsättningsreserv som möjligt.

Mot bakgrunden av dessa allmänt givna eller särskilt uppställda förutsättningar ha svaren lämnats. Man får alltså av dem veta, vad olika delar av industrien räkna med för produktion och sysselsättning under bestämda, jämförelsevis gynnsamma omständigheter. Det är därvid naturligt, att uppgifterna i första hand hänföra sig till företagens normala tillverkningar. För många yrken rymma dessa tillverkningar inom sig betydande variationer och anpassningsmöjligheter till en skiftande efterfrågan. Inom andra fack är stelheten mera utmärkande. Hur omställningsmöjligheter i olika fall fått inverka på bedömningen av produktion och sysselsättning torde näppeligen kunna utläsas ur svaren. Insikten om behovet av största möjliga omställningsberedskap får sitt uttryck i de industriella investeringar, som dels genomförts under de gångna åren, dels äro planlagda för kommande år. Man får antaga, att dessa investeringar i största utsträckning avse en ökad sådan beredskap.

Det inkomna utredningsmaterialet täcker icke hela fältet av industriell verksamhet. Förfrågningar ha icke kunnat tillställas alla företag, utan man har fått begränsa sig till de större

och till de viktigaste branscherna. Många tillfrågade företag ha icke ansett sig kunna lämna något svar. Resultaten få därför närmast betraktas såsom mer eller mindre rättvisande tendenser, från vilka verkligheten i enskilda fall och på särskilda orter kommer att avvika. Materialets representativitet kan dock sägas vara relativt tillfredsställande.

För *gruvindustrien* räknar man visserligen med olika avsättnings- och produktionsmöjligheter inom olika slag av gruvor. Genomsnittligt väntar man sig att i stora drag kunna bibehålla nuvarande produktion under de båda första efterkrigsåren, låt vara med begränsning av brytningen vid vissa gruvor av tekniska och ekonomiska skäl. Man betonar emellertid, att sysselsättningsmöjligheter icke kunna påräknas för den arbetskraft, vilken anställts som ersättning för de inkallade.

Utredningen om *järnhanteringen* läge under de två åren närmast efter kriget grundar sig på uppgifter, som införskaffats och bearbetats inom Jernkontoret. Materialet har härigenom kunnat uppnå en hög grad av representativitet.

Den svenska järnhanteringen har som bekant icke varit inriktad på att tillgodose alla slags behov av järn för den inhemska konsumtionen. Sveriges egenskap av järnland betyder icke, att den produktionskapacitet vi äga på detta område är i stånd att helt tillgodose vår egen försörjning. För detta ändamål erfordras ett utbyte av järn och järnprodukter med andra länder. Landets konsumtion av valsat och smitt järn och stål har i medeltal hållit sig vid omkring en milj. ton per år, medan produktionen stannat vid 800 000 à 900 000 ton. Av samma varor importerades under åren närmast före kriget i medeltal inemot 500 000 ton, medan exporten stannade vid c:a 200 000 ton. Importen utgjordes väsentligen av ordinarie järn eller s. k. handelsjärn, medan exporten i allt väsentligt avsåg högvärdiga produkter. Under krigsåren har importen sjunkit till inemot hälften; exporten har varit mycket ojämn och rör sig numera, även den, omkring hälften av tidigare kvantitet.

Ett bedömande av järnförsörjningen under de två åren närmast efter kriget ger till resultat, att konsumtionsbehovet icke kan sättas lägre än till omkring en milj. ton per år. I den mån man räknar med uppehållande av full sysselsättning inom alla de näringsgrenar, som äro beroende av tillgången på järn och stål, blir behovet större. Med hänsyn härtill och då möjligheterna till import under övergångsperioden torde bliva försämrade, blir problemet snarare, hur man skall kunna åstadkomma erforderliga järnkvantiteter, än hur man skall kunna upprätthålla full sysselsättning inom järnindustrien. Härvid är emellertid att märka, att järntillverkningen inom sig rymmer produktion av en mångfald väsentligt olika artiklar, och att den efterfrågan på olika ting, som marknaden presenterar, icke svarar emot produktionskapacitetens fördelning på olika varuslag. En snedbelastning inom tillverkningen kan därför uppkomma, innebärande att vissa verk bli mindre väl sysselsatta, medan andra bli överbelastade. Det förra kan tyvärr komma att gälla kvalitetsverken, om inte exporten kan upprätthållas i erforderlig omfattning, medan kapaciteten inte blir tillräcklig att fullt tillgodose efterfrågan på handelsjärn. En tillfredsställande beredskap inom järnhanteringen bör med hänsyn härtill innebära dels en komplettering och utbyggnad för handelsjärnstillverkningen samt försörjningen med gjutna rör, dels en ökad anpassning på annat sätt av järnverkens produktiva krafter till väntade förändringar i efterfrågan, dels ett återknytande av tidigare exportlinjer och upparbetande av nya exportmarknader för kvalitetsvaror. Om allt detta är man inom järnhanteringen väl medveten, och man är även beredd att för ändamålet göra erforderliga investeringar.

Antalet i järnhanteringen sysselsatta arbetare var den 31 oktober 1943 något över 33 000 mot något över 31 000 samma dag 1937. Järnhanterings utsikter att fullt ut behålla och sysselsätta denna arbetarstam under övergångsperioden torde vara förhållandevis goda. Det bör emellertid än en gång fram-

hållas, att om detta skall bliva resultatet vid järnverken i allmänhet, en snedbelastning till förfång för kvalitetsstålverken eller manufakturtillverkningen icke får inträda.

Inom *verkstadsindustrien* har antalet arbetstimmar mellan 1939 och 1943 ökats med c:a 12 %. Tillverkningen för den inhemska civila marknaden har fått nöja sig med i stort sett samma antal arbetstimmar under 1943 som under 1939. De militära beställningarna ha tagit i anspråk fyrdubbelt så många arbetstimmar 1943 som 1939, medan exportens krav gått ned till hälften eller mindre.

Företagens uppgifter om den beräknade sysselsättningen under de två första efterkrigsåren måste anses mycket ungefärliga. Särskilt gäller detta de bedömanden, som gjorts över exportmöjligheterna. Uppgifterna, sådana de nu äro, ge vid handen, att sysselsättningen inom verkstadsindustrien under åren närmast efter kriget kan väntas hålla sig på samma nivå som 1943, med samma export som 1939. Vid beredskapsmännens återgång skulle emellertid sannolikt ett motsvarande antal ersättare för dem bli utan arbete. Detta kan inom verkstadsindustrien antagas gälla omkring 30 000 personer. Det ligger i sakens natur och framgår även av företagens uppgifter, att dessa arbetslösa icke komma att fördela sig jämnt över hela industrien utan att särskilda företag och särskilda orter bli mera drabbade än andra. I den mån dylika svårigheter förutses på ett tidigt stadium, kan man planera för deras utjämnande genom arbetsmarknadspolitiska åtgärder. I viss omfattning torde fristället av arbetskraft inom verkstadsindustrien icke komma att beröra arbetsmarknaden; särskilt gäller detta tillfälligt anställda äldre arbetare och kvinnor.

En jämförelse med företagens uppgifter om beräknad verkstadskapacitet under åren 1944 och 1945 ger vid handen, att denna borde kunna bereda utrymme för sysselsättning åt både inkallade och deras ersättare. Hindret ligger däri, att den beräknade efterfrågan icke svarar emot kapaciteten, eller, om man

så vill, att företagen icke beräknas få avsättning för allt vad de kunna producera. Skillnaden mellan beräknad kapacitet och antagen produktion är visserligen olika inom olika verkstadsgrupper, men inte inom någon grupp har man vågat räkna med att hela kapaciteten skall bliva tagen i anspråk. Att detta i praktiken icke heller är möjligt, då tillverkning och specifikationer måste få bestämmas av köparna och följaktligen växla med deras behov, ligger i öppen dag. Ej ens under krigsårens högsta belastning har en sådan kongruens annat än i undantagsfall kunnat uppnås. Så mycket svårare blir det i en tid av starka förändringar i efterfrågan. Men så mycket nödvändigare är det samtidigt att ha tillräckligt stor kapacitet till övers på de områden, där efterfrågan särskilt sätter in. Eller också att ha en mycket elastisk och smidig kapacitet, som snabbt kan ställas om för tillverkning, som är efterfrågad och kan avsättas. Det är i dessa två avseenden, som den industriella fredsberedskapen får tillfälle att visa sin effektivitet.

Utredningarna rörande *skogsindustrierna* grunda sig på ett material, som insamlats genom en rundfråga till industriföretagen inom respektive branscher och som därefter bearbetats inom branschorganisationerna, Svenska trävaruexportföreningen, Svenska cellulosaföreningen och Svenska pappersbruksföreningen. Materialet torde på denna grund få anses mycket representativt. Å andra sidan äro de uppställda förutsättningarna i vissa avseenden mycket ovissa för dessa industriers del, enär deras förhållanden väsentligen komma att bestämmas av möjligheterna till export. Även i fråga om sådana förutsättningar som försörjningen med kol, tillgången på virke och möjligheten att utföra erforderliga virkestransporter råder ovisshet.

Antalet sysselsatta inom *skogsindustrierna* har under krigsåren nedgått med inemot 20 %. För trävarornas del förutses med mycken bestämdhet för tiden efter kriget en ökad efterfrågan såväl inom landet som från de länder, dit vi tidigare plä-

gat exportera sådana varor. De länge eftersatta behoven och de omfattande återuppbyggnadsarbetena komma att med synnerligen stor styrka göra sig gällande och finna närmast sin begränsning i bristande tillgång till betalningsmedel och transportmöjligheter. Slutsatsen blir den, att sågverk och hyvlerier torde få användning för i huvudsak all tillgänglig kapacitet och att sysselsättningen därför ganska väl kommer att upprätthållas under de två närmaste efterkrigsåren.

För tillverkning av kemisk och mekanisk massa förbrukades under förkrigsåren i genomsnitt ungefär 18,5 milj. löskubikmeter per år. Huruvida man blir i tillfälle att bringa upp massaproduktionen till denna nivå efter kriget, är beroende på avsättningsmöjligheterna och då framför allt på importbehoven i främmande länder. Svårigheterna att bedöma dessa behov äro mycket stora. Väsentliga förändringar ha inträffat under krigsåren, förändringar som inverka i olika riktningar beträffande våra möjligheter till export av massa.

Beträffande vissa länder har framhållits, att många pappersbruk under kriget icke vidmakthållit sin maskinella utrustning; de skulle alltså icke omedelbart vara i stånd att mottaga lika mycket massa som förut. Emellertid har användningsområdet för cellulosa under intryck av den snabba utvecklingen på det tekniska området under kriget i de viktigaste importländerna avsevärt vidgats. En betydande omläggning och modernisering av förpacknings- och distributionsmetoderna torde även ha ägt rum och kan tänkas medföra ändrade och eventuellt vidgade förutsättningar för tillverkningen av vissa papperssorter. Av betydelse för avsättningsmöjligheterna omedelbart efter kriget är även den omständigheten, att tidigare förefintliga stående lager sannolikt tömts. Den starka begränsningen av användandet av papper i flertalet länder under kriget kan emellertid ha inverkat på konsumtionsvanorna, varför man försiktigtvis icke bör räkna med någon allmän markant stegring i importbehovet, åtminstone omedelbart. Leveransmöjligheterna

från andra exportländer kunna likaledes endast gissningsvis bedömas. På vissa håll ha krigets härjningar medfört en avsevärd reduktion av produktionsförmågan, åtminstone på kortare tid. Samtidigt ha emellertid nya fabriker uppförts, och därvid ha vissa sannolikt bestående förändringar i avsättningsförhållandena uppstått.

Skulle man helt allmänt jämföra produktions- och avsättningsutsikterna på världsmarknaden, vågar man endast säga, att tillverkningsmöjligheterna synas gott och väl komma att räcka till för de uppskattningsbara importbehoven. Särskilt är det fallet beträffande den kemiska massan. Något gynnsammare torde avsättningsmöjligheterna gestalta sig för den mekaniska massan. Frågan i vilken mån de förefintliga behoven kunna göra sig praktiskt gällande med hänsyn till den handels- och valutapolitiska utvecklingen samt transport- och kreditförhållanden undandrar sig givetvis ett närmare bedömande. Antager man emellertid, att avgörande hinder i dessa hänseenden icke komma att uppstå och att Sverige i förhållande till de övriga exportländerna skall kunna behålla sin andel i importen från tiden före kriget, så torde den svenska kapaciteten komma att kunna utnyttjas relativt väl. I överensstämmelse härmed te sig utsikterna att kunna bereda arbete för i det närmaste samma arbetsstyrka som före kriget relativt goda under de två närmaste efterkrigsåren.

Beträffande papper och papp torde man kunna utgå ifrån, att hemmamarknadens behov för de närmaste åren icke kommer att undergå några större förskjutningar i förhållande till vad som nu gäller. Beträffande importbehovet av papper och papp i världen torde för de flesta marknader gälla, att detta kommer att bli mycket stort. Lagren äro sannolikt helt tömda, och pappersindustrien synes under kriget knappast ha undergått någon större utbyggnad. Under förutsättning att handeln får utveckla sig fritt och att inga svårigheter i betalnings- och transporthänseende uppstå, vågar man därför antaga, att den

svenska pappersindustriens produktionskapacitet till huvudsaklig del skall kunna utnyttjas och att sysselsättningsmöjligheterna sålunda skola bliva goda.

Bedömningen av produktion och sysselsättning inom järnhantering, verkstäder och skogsindustrier hänför sig till den efterfrågan, som kan väntas, dels ifrån svenska konsumenter av helfabrikat, dels ifrån svensk investeringsverksamhet, dels ifrån andra länder. För järnhanteringen betyder export och investeringsverksamhet nära nog allt, för skogsindustrierna är exporten av dominerande betydelse och för verkstäderna äro alla tre faktorerna av stor vikt.

Exportens utvecklingsmöjligheter är det av naturliga skäl svårast att få någon riktig klarhet om. Likvisst ligga vissa antaganden i sådant hänseende till grund för beräkningarna i fråga om produktion och sysselsättning.

Företeelserna på den inhemska marknaden äro mindre svårbedömda. Vad *investeringsverksamheten* angår har en särskild utredning verkställt av kommerskollegium. Den visar, att industrien i allmänhet har betydande investeringar på sitt program. Den uppnådda årsvolymen på omkring 600 milj. kronor kommer att vidhållas och därjämte är man i händelse av fred besluten att investera ytterligare inemot 300 milj. kronor under de båda första efterkrigsåren. Utöver de industriella investeringarna har man att räkna med ett bostadsbyggande av upp till förkrigsnivån. Även på andra områden ha byggnads- och anläggningsarbeten blivit eftersatta och måste komma att göra sig påminta så snart möjligheter finnas att få dem utförda. Det är därför antagligt, att på investeringsverksamhetens område inga tillgängliga produktivkrafter behöva vara sysslolösa i brist på efterfrågan. Snarare kommer trängsel att uppstå inom det utrymme, som står till byggnadsverksamhetens disposition vad gäller råvaror och arbetskraft. En så uppdriven investeringsverksamhet kommer att i viss mån bereda järnbruk och

verkstäder ersättning för vad som kan bortfalla i rustningsproduktion.

Mera direkt och uteslutande avhängig av byggnads- och anläggningsverksamheten är den egentliga byggnadsämnesindustrien. Produktion och sysselsättning torde följaktligen komma att mycket väl upprätthållas när det gäller sådana varor som armeringsjärn, balkar, cement, tegel, byggnadssten, sågade varor, plattor, snickerier, glas m. m.

Vid utredningen om efterfrågan av och försörjning med *icke varaktiga konsumtionsvaror* ha garverier och skofabriker samt textil- och beklädnadsfabriker fått representera området. De *varaktiga konsumtionsvarorna* företräddas] främst av inventarier, möbler, husgeråd etc. Någon undersökning i övrigt av de otaliga små och stora produktionsenheter, som tillgodose marknaden med allehanda konsumtionsvaror, har icke kunnat verkställas i detta sammanhang och torde ej heller kunna bliva särskilt givande. Utredningsmaterialet är på denna grund föga representativt. Det visar emellertid, hur man mera allmänt bedömer utvecklingen och sysselsättningsmöjligheterna inom hithörande näringsgrenar.

Garveri- och skoindustrierna vänta sig efter kriget en återgång till den efterfrågan, som rådde under åren före kriget. Vanskligheter för en däremot svarande sysselsättning finner man i de ovissa möjligheterna för import av råvaror i tillräcklig utsträckning. Å andra sidan räknar man inom båda dessa industrier med icke obetydliga möjligheter till export under den närmaste tiden efter ett vapenstillestånd, försåvitt råvarorna bliva tillräckliga. Det betonas, att ett samband mellan realinkomster och skokonsumtion föreligger; en ökning av inkomsterna föranleder en stegring av konsumtionen. Den antagna förmånliga utvecklingen inom kapitalvaruindustrierna under den ifrågasvarande övergångstiden får också antagas bilda underlaget för en god inkomstkongjunktur.

Under dessa antaganden och med förbehåll för råvarutill-

gången räknar garveriindustrien med att kunna sysselsätta ungefär lika många arbetare som före kriget, vilket i stort sett motsvarar det antal som f. n. äro anställda. Skoindustrien räknar med att kunna återställa en arbetarstam motsvarande 1937—38 års.

I huvudsak samma synpunkter framkomma beträffande textil- och beklädnadsindustrien. Man tror med andra ord även där på en återhämtning till ungefär den efterfrågan, som rådde före kriget. Under förutsättning av tillräcklig råvarutillgång skulle alltså produktion och sysselsättning kunna få sin tidigare omfattning. Vissa tillfälliga brister i efterfrågan befaras dock med hänsyn till att konsumenterna kunna vänta, och i viss utsträckning även komma att göra det, i stället för att köpa krisbetonade varor. Stora lager av sådana kunna bereda svårigheter. Export till vissa andra länder omedelbart efter kriget anses dock möjlig. Råvaruförsörjningen väntas bli vanskelig för ylleindustrien.

Den utredning, som verkställets rörande efterfrågan på *varaktiga konsumtionsvaror*, tyder på att sysselsättningskonjunkturen på hithörande områden efter kriget i hög grad blir beroende av ett uppsving i bostadsbyggandet. En stegring av bostadsbyggandet upp mot förkrigsnivån synes bilda en garanti för livlig sysselsättning inom företag, som tillverka möbler och andra inventarier samt husgeråd.

Den korta inblick i de olika industriernas utredningar och bedömanden i fråga om produktions- och avsättningsmöjligheter under de närmaste två åren efter kriget, som jag här kunnat lämna, säger en hel del om de problem, som beräknas möta industrien vid en omställning från krig till fred, och om vårt sätt att se på dem.

Man kan väl tänka sig, att ett vapenstillestånd i Europa följes av en kortare stagnation, föranledd av en allmän tvekan om den fortsatta utvecklingen. Därefter torde snart nog följa en

period av relativt gynnsam konjunktur, som starkt påverkas av återuppbyggnadsbehoven. På något längre sikt och sedan de mest akuta återuppbyggnadsbehoven mättats, kunna depressiva tendenser i näringslivet tänkas framträda. En internationell återuppbyggnadskonjunktur med eventuella avbrott kommer sannolikt att sträcka sig över båda de första efterkrigsåren. Detta betyder, att någon allmän arbetslöshet icke skulle hota under denna övergångstid. Däremot skulle man i viss utsträckning få räkna med temporär och lokal omställningsarbetslöshet med åtföljande omskolnings- och omplaceringsproblem.

I allmänhet är man benägen att räkna med en förändring tillbaka till efterfrågeförhållanden, samt därmed till produktions- och avsättningsförhållanden, som rådde före kriget. Redan i de uppställda allmänna förutsättningarna för våra utredningar kan man finna en sådan tendens, och i de olika branschernas bedömande av sina utsikter är den än mer framträdande. Detta är varken onaturligt eller oberättigat. Utan påtagliga skäl kan man inte konstruera upp några alldeles nya önskemål eller behov hos de människor, som tillhöra vårt ekonomiska utbytesområde. Som konsumenter kunna de beräknas återgå till de huvudsakliga vanorna och behoven från förr, och som producenter söka de sig helst tillbaka till vad de förr gjorde och vad de alltjämt ha de bästa förutsättningar att göra.

Den konservatism i konsumtions- och produktionsvanor, vilken man sålunda i stor utsträckning förutsätter, är givetvis mycket olika på olika områden. Såsom en stabiliseringsfaktor för vår industriella produktion och sysselsättning kan den endast påräknas, i den mån den är svensk. Alldeles säkert är det inte ens, att den kan påräknas då. Inom en hög levnadsstandard som vår finnas åtskilliga instabila konsumtionsvanor. Går man utom landets gränser och frågar efter vanorna hos de folk, dit man före kriget skickade sina industriprodukter, så

kan det väl hända, att en återgång där också inträffar till varorna före kriget men att behoven likväl icke tillfredsställas genom varor från Sverige. Ej heller föreligger någon sannolikhet för att vi under alla förhållanden kunna räkna med import hit av de slag och från de länder, vi voro vana vid före kriget. Vid det internationella utbytet beror så mycket av bytesrelationerna, och efter detta krig är det möjligt, att ännu andra, för ekonomin ovidkommande, faktorer härvidlag kunna komma att spela en avgörande roll. De antaganden beträffande våra exportmöjligheter, som i de olika utredningarna gjorts, bära därför i större eller mindre grad ovisshetens prägel. Även importen av viktiga varor är baserad på antaganden, som kanske icke komma att bekräftas av den verklighet vi möta efter ett avslutande av detta krig.

I de särskilda företagens och branschernas utredningar om avsättnings- och produktionsmöjligheter efter kriget har man givetvis icke stannat vid tron på en tendens till återgång i varuexportfrågan. Man har med hjälp av tillgängliga uppgifter och sin kännedom i övrigt om förhållandena sökt bilda sig en uppfattning om de förändringar både i ökande och minskande riktning, varmed man bör räkna vid disposition av sina produktiva resurser och vid planering för framtiden. Det låter sig icke göra att på nuvarande stadium bedöma utvecklingen efter kriget bättre än så. Särskilt vanskelig är uppgiften, när det gäller varuutbytet med främmande länder. För mig står det alltid ett stort frågetecken vid den framförda förhoppningen, att vi skola fritt få manipulera vår valuta efter handelspolitiska synpunkter. Och jag ställer mig tvivlande till vår förmåga att i omvälvningarna efter kriget styra in prisutvecklingen mot en viss punkt eller hålla den inom mycket trånga gränser. Jag tror visserligen icke, att en så fixerad prispolitik är omöjlig. Men tvånget i de länder, som till det yttersta drivit en dylik politik, säger åtskilligt om de medel, som därvid måste komma till användning.

I ett så beskaffat läge är det för svensk industri inte tillräckligt att äga en stor kapacitet för väntad efterfrågan på tidigare produktionsområden utan först och främst att vara i stånd till snabb omställning och tidig anpassning efter de förändringar i varuefterfrågan, som undan för undan yppa sig, när vår värld efter alla skakningar skall söka få sin balans åter. En sådan omställningsberedskap är ingalunda lättillgänglig för vilka industrier som helst. Det ges områden, där den tekniska utrustningen är mycket speciellt bunden till vissa varor och endast på mycket lång sikt kan förändras för produktion av andra ting. Men det är å andra sidan nu för tiden icke omöjligt att rätt snabbt genomföra mycket ingripande och omfattande förändringar av produktionsapparaten till helt nya tillverkningar, låt vara inte alldeles artskilda från de gamla. För så gott som alla dylika omställningar krävas mer eller mindre betydande investeringskostnader. Den ifrågavarande beredskapen förutsätter därför långt gående konsolidering och god likviditet inom företagen med möjligheter att utan omgång och svårigheter vidtaga erforderliga dispositioner. Den kräver också stort förutseende och i förväg genomtänkta projekt eller utarbetade planer. Den kräver slutligen god affärsblick och mycken djärvhet. Balansen i detta svåra industriella handlande betingas av chansen till egen vinning och risken för egen förlust.

Det vore naturligtvis i hög grad önskvärt, att industriens folk med större bestämdhet och precision kunde förutse möjligheterna att fullt ut sysselsätta sina arbetare och sina maskiner. Vid förändringar av den djupt ingripande beskaffenhet, varom här är fråga, är det emellertid uppenbart, att framtidsbedömningen måste bli mycket osäker. Ett allvarligt försök att tränga in i den fria behovsbildningens samlade volym och effektiva efterfrågan på skilda varuområden är i varje fall att föredraga framför att fixera politiska planer och framtvinga en produktion, som icke svarar mot den fria efterfrågan, eller att rent av nödga konsumenterna till en viss inriktning av sina anspråk

på varor och tjänster. Det kan inte förnekas, att de statliga ingripandena och den statliga ledningen ha en benägenhet för dylika metoder, under det att näringslivets folk måste anpassa sig till deras vilja, som skola köpa deras produkter.

Även i det läge, som nu är, stå industriens män beredda att samverka med de statliga organen för övervinnande på bästa sätt av de svårigheter, som en omställning från krig till fred otvivelaktigt måste medföra. Men nu liksom förut tro de mera på frihetens än på tvångets metoder. De förmena därför, att produktionsuppgifterna även i den övergångstid, varom nu är fråga, i princip och i allt väsentligt böra vara anförtrodda åt näringsföretagen själva. Om en verklig vilja till effektiva produktionsinsatser från industriens sida skall staten därvid vara övertygad. Men det kan icke förväntas, att problemen skola kunna lösas utan anpassning och medverkan även från andra, som deltaga i det industriella arbetet och som äro beroende av dess framgång. De uppställda förutsättningarna utanför näringslivets kontroll kunna brista; nödvändigheten av anpassning, omskolning och förflyttning är inte alltid uppenbar för arbetskraftens bärare, staten mäktar måhända inte sköta pris- och valutapolitiken på avsett sätt, den kanske icke heller vill ge åt näringslivet den frihet och det utrymme, som äro nödvändiga för uppnående av full effektivitet. Industrien är beredd att brottas även med sådana vedervärdigheter — men resultatet kan då inte bli det relativt gynnsamma, som eljest förväntas, och därför skall inte industrien lastas.

För att i detta sammanhang och till sist anknyta till en mycket talande liknelse från förmiddagens överläggningar här, vill jag säga, att det torde vara riktigt, att näringslivet behöver en statlig ramlagstiftning på samma sätt som konstnärens målning behöver en inramning. Vad man inom näringslivet befarrar är emellertid att rammakaren skall ge sig på målningen. Den symbios mellan konst och industri, som har en förträfflig representant i en bekant svensk konstnär, är mycket sällsynt,

men där den förekommer, har konsten trängt in i ramen och inte ramen brett ut sig över målningen. Och må det förstås som en varning, att i ett land, som vi alla väl känna och ha många förbindelser med, utvecklingen på sistone varit den motsatta för både konst och näringsliv.

Industriföretagens efterkrigsplanering

Direktör Axel Enström:

Det företag jag representerar, Holmsunds AB, är anslutet till Svenska Cellulosa AB och beläget i Västerbotten nära Umeå. Det är alltså en avlägset liggande industri och den tillhör den industrigrupp, som går under benämningen skogsindustri, med sågade trävaror och cellulosa såsom huvudprodukter. Avsättningen av dessa produkter är som bekant praktiskt taget helt beroende av export. Jag skall nu med utgång från denna industri och den erfarenhet den givit mig till att börja med söka giva en inblick i de svårigheter, som möta vid försöken att skapa rikligare och jämnare sysselsättning för arbetskraften hos denna industrigrupp, för att sedan tala något om de vägar jag följt vid försöken att komma ur svårigheterna.

När man i den allmänna diskussionen talar om fredsproblem, utgår jag nämligen ifrån, att man därmed menar sådana problem, som uppkomma ifråga om arbetskraftens fulla och framför allt rationella utnyttjande vid den kommande freden, till förebyggande av kriser och arbetslöshet. Om ett sådant resultat överhuvud taget kan uppnås, har man emellertid dessförinnan många svårigheter av speciell karaktär att övervinna. En sådan, som kanske är speciellt norrländsk, är arbetskraftens trögrörlighet, en sak som man i detta sammanhang icke kan bortse ifrån.

Om man sålunda önskar lösa efterkrigstidens sysselsättningsproblem, måste man finna en lösning även för denna fråga. I

viss mån kan man kanske möta detta problem genom förläggning av nytillkommande industrier till arbetslöshetsområden eller sådana områden, som hotas av arbetslöshet. Här uppställer sig emellertid frågan: vilket värde har undanröjandet av arbetslöshetsområden för det enskilda näringslivet som sådant? Valet av förläggningsplats påverkar som bekant kalkylen i olika riktningar. Skall man låta kravet på lönsamhet i någon mån få vika för andra nationalekonomiska synpunkter? En sådan tanke skulle jag naturligtvis icke framföra, om jag ej själv hade problemet om arbetskraftens trögrörlighet att övervinna. Den arbetskraft, som av olika anledningar ej låter sig förflyttas, skall dock underhållas och blir också underhållen med medel, som vi alla få vara med om att satsa.

Våra kommunikationer spela i detta sammanhang en betydande roll. De kalkyler, som föreligga vid val av förläggningsplats för en tillverkning, påverkas ju av fraktkostnaderna och just dessa kunna bli utslagsgivande för lönsamheten. Om därför ett företag, med eftersättande av möjligheterna för en större lönsamhet, förklarar sig berett att förlägga en verksamhet till en arbetslöshetsort och det allmänna därigenom skulle befrias från det omedelbara ansvaret för befolkningens sysselsättning, borde företaget även kunna påräkna det allmännas stöd för en minskning av dessa kostnader. Statens järnvägar skulle många gånger genom en smidig anpassning vid fraktsättningen kunna lämna en effektiv hjälp vid strävandena att sätta nytt liv i vissa arbetslöshetsområden.

En annan fråga i detta sammanhang är arbetskraftens omskolning och anpassning till nya industrier. Kanske också här är problemet speciellt norrländskt, eftersom den norrländska arbetaren under generationer för sin utkomst varit hänvisad till sågverken och cellulosafabrikerna. Något annat val har egentligen icke funnits. Att inpassa denna arbetskraft i nya industrier, med helt andra fordringar, är rätt besvärligt. Tillkomsten av arbetsmarknadskommissionen med sin nuvarande

organisationsuppläggning har visat sig vara en god hjälp vid omflyttning och omskolning av arbetskraft. Jag är övertygad om att en förtroendefull samverkan mellan kommissionen och industrien skall visa sig värdefull just ifråga om arbetskraftens omflyttning.

Vi veta alla hur dessa arbetslöshetsfrågor använts i den politiska diskussionen, oftast emot det enskilda näringslivet. En kritik, som många gånger varit oberättigad och byggt på ofullständig kännedom om det verkliga sammanhanget. Frågan om arbetskraftens sysselsättning är emellertid ett samhällsintresse av sådan betydelse att den tarvar allas uppmärksamhet. För min del anser jag, att näringslivet vid sin planering för nytillkommande industrier skall taga behörig hänsyn till arbetslöshetsområden, dock inom ramen för vad som bygger på sund ekonomi och praktiska möjligheter och därigenom även medverka till arbetskraftens successiva omskolning, där så erfordras.

Vid behandlingen av problemet om arbetskraftens rationella utnyttjande intar spörsmålet om produktionsapparatens sysselsättning det centrala utrymmet. Att angiva någon generell väg för frågans lösning går naturligtvis icke, utan det måste bliva näringslivets och det enskilda företags förmåga att finna bästa möjliga kombinationer, som skall visa vägen och giva resultatet.

En industriort i Norrland, vanligen uppbyggd omkring ett sågverk och en senare tillkommen cellulosafabrik, består i regel av industriens arbetare och tjänstemän, hantverkare, detaljhandlare och möjligen en del tjänstemän i allmän tjänst. Ortens befolkning är således för sin utkomst helt beroende av industriapparatsens sysselsättningsgrad. Är denna ensidigt hopsatt är det lätt att förstå vådorna av en otjänlig konjunktur.

När man som jag företräder en industri, som på sitt program har företrädesvis tillverkning av sågade trävaror och cellulosa,

borde man med en viss tillförsikt kunna invänta freden och dess problem. Skall den krigshärjade världen återuppbyggas, borde både trä och papper behövas.

För de företag, som under kriget omlagt sina industrier för krigsproduktion, kommer övergången från krig till fred att medföra vissa påfrestningar och omställningen till fredsproduktion kommer för deras del att medföra en tillfällig nedgång i sysselsättningen. Ett sådant problem gäller icke för skogsindustrin, som endast i ringa utsträckning haft del i krigsproduktionen och som i varje fall icke omställts för krigsproduktion i egentlig mening i sådan omfattning, att det kommer att medföra avbrott vid en återgång till det gamla. Härmed vill jag emellertid icke ha sagt, att vi skulle vara eller bli utan problem, tvärtom. Den norrländska skogsindustriens största problem äro de sågade trävarornas och massans stora konjunkturkänslighet och kanske framför allt den minskade råvarutillgången.

Dessa problem ha emellertid varit föremål för uppmärksamhet från företagets sida i alldeles särskild grad under de senaste åren, varom också tillkomsten av Industriens norrlandsutredning vittnar. Vi hoppas att härigenom stå bättre rustade än tidigare inför de problem, som framtiden kan komma att ställa oss inför.

Jag har i en del diskussioner om den norrländska skogsindustrin framhållit, att en större differentiering av de framställda produkterna skulle vara ett medel till utjämning av de nu så besvärande verkningarna av exportmarknadens konjunktursvängningar. Problemet är att finna ekonomiskt lönande kombinationer, som samtidigt äro konjunkturutjämnande, en icke alltid så lätt uppgift, i varje fall när det gäller Norrland, med dess rådande speciella förhållanden.

Vid Holmsunds AB ha vi under de senaste åren sökt komma fram till en dylik differentiering genom att stegvis införa nya tillverkningar. Vi hoppas att härigenom i någon mån kunna mildra de svårigheter, som uppkomma såväl för arbetsgivaren

som hans anställda, när huvudprodukterna, sågade trävaror och cellulosa, av olika anledningar icke finna plats på världsmarknaden. Arbetslöshetsproblemet är naturligtvis härigenom icke undanröjt, men faran för en allmän arbetslöshet är mindre, när man kan hoppas, att icke alla produkter på en gång skola falla ur marknaden.

Vid en industriort med hela produktionsapparaten inställd på sågade trävaror och cellulosa samt med en administrativ organisation, sedan gammalt anpassad därtill, blir omställningen en ganska vidlyftig apparat.

För mitt vidkommande blev det, åtminstone till att börja med, ett experiment. Det blev att steg för steg leta sig fram till lämpliga kombinationer, som läto sig anpassas till huvudprodukten. I stort sett har detta resulterat i en vidareförädling av trävarorna, varvid dock vid förädlingsprocessen ansevärt kvantiteter bimaterial fått anskaffas från annan industri. Att vi i första hand stannat för de sågade trävarornas vidareförädling beror därpå, att denna väg krävt mindre kapitalinvesteringar.

Resultatet av den hittills genomförda differentieringen har utfallit relativt väl. Den bygger, som tidigare angivits, i huvudsak på en vidareförädling av trävarorna och avsättningen sker huvudsakligast till byggnadsindustrien, men även till varvs- och möbelindustrien. Tiden medger icke någon närmare redogörelse för produkterna som sådana. Jag kan emellertid nämna, att de nya produktionsgrenarna sysselsätta lika många människor som de gamla. Några i detta sammanhang intressanta siffror äro följande: Enligt statistiska uppgifter åtgå för förädling av 1 m³ timmer vid sågverksindustrien 5,61 arbetstimmar och vid cellulosaindustrien 3,39 arbetstimmar. Vid de nytillkomna produktionsgrenarna, som vi här kunna kalla för mekanisk träbearbetning, åtgå vid förädling av 1 m³ timmer 22 arbetstimmar. Dessa siffror, sedda emot bakgrunden av den krympande virkestillgången och det kvarstående be-

hovan av sysselsättning för arbetskraften, visa att en vidareförädling av produkterna är den väg man bör följa vid försöken att lösa sysselsättningsproblemen. — Men vid övergången till vidareförädling förutsattes en klok samverkan mellan industriens män för åstadkommande av den differentiering av produktionen, som är nödvändig till förebyggande av en skadlig överproduktion.

Möjligheterna för våra trävarors vidareförädling ha varit förbisedda. Man har ägnat frågan för litet intresse och nöjt sig med att använda träet i dess ursprungliga skick. Det har därför kommit till användning endast på sådana områden, där relativt små fordringar ställas på materialet. Nu när knappheten blivit större, har ett rationellare utnyttjande av träet blivit mera aktuellt och väckt ett ökat intresse. Jag tänker nu icke på de möjligheter, som den rent kemiska vägen bjuder, utan på de möjligheter, som ligga uti det inhemska träets, framför allt barrträets, mångsidigare användning vid kemisk och mekanisk samverkan. Vi ha på detta område mycket att hämta från Amerika och Tyskland och de senaste amerikanska mosquitoplanen äro väl ett talande exempel på, hur träet, rätt behandlat, kan komma till användning som konstruktionsmaterial, även på områden där mycket stora anspråk måste ställas på materialets styrka. Jag tror, att man på den inslagna vägen skall finna många nya produkter, där vårt svenska trä kan få användning på ett mera kvalificerat sätt än vad hittills varit fallet.

För att kunna följa denna fråga och även påverka dess utveckling ha vi i Holmsund anlagt ett laboratorium med kvalificerad arbetskraft, som vid sidan av sin driftskontrollerande verksamhet ägnar sig åt att finna nya vägar för att förbättra våra egna träslag såsom konstruktionsmaterial. Med ledning av de rön, som redan gjorts, vet jag, att laboratoriet väl fyller sin plats och är ett viktigt led i fredsberedskapen.

Jag har tidigare berört vissa svårigheter vid en omställning

av en industri. Såväl den administrativa personalen som arbetarna äro till största delen främmande för det nya, som möter dem. De äro vana vid en helt annan arbetsteknik. En omställning måste därför föregås av en omskolning. Man får börja i liten skala och låta nyanställda instruera den gamla arbetskraften. En sådan omskolning är dyrbar och det tar år innan dessa omskolade arbetare vunnit den vana och snabbhet, att de kunna hävda sig i konkurrensen. Många låta sig aldrig omskolas, men lyckligtvis går det bra med de flesta. Vårt arbete med omställning och omskolning började året före kriget, men det mesta har genomförts under själva krigsåren. Vi ha dock nu kommit ganska långt med omskolningen och jag räknar detta som en stor tillgång inför de problem, som efterkrigstiden kan komma att ställa oss inför.

Man kan fråga sig om de nya produkter, som vi med viss framgång framställt under krigsåren, endast äro krisprodukter, vilka i och med importvägarnas öppnande komma att förlora sitt handelsvärde. De äro emellertid icke i något avseende att betrakta som ersättningsvaror för material, som vi tidigare kunnat erhålla utifrån och ej heller kan det förutsättas, att vi utifrån skulle kunna få in samma produkter till ett billigare pris än vårt eget. Tvärtom tror jag mig ha förutsättningar att efter kriget placera en del av de nya produkterna på exportmarknaden. Organisatoriska förberedelser härför äro också vidtagna.

Man får i detta sammanhang icke bortse från våra huvudprodukters, cellulosans och de sågade trävarornas, betydelse för företaget. För dem båda gäller, som tidigare nämnts, att de så gott som helt äro hänvisade till exportmarknaden. För exporten därav under den närmaste tiden efter krigshandlingarnas slut torde någon oro icke behöva hysas, därtill torde den krigshärjade världens behov av de båda produkterna vara alltför stort. Under den tid de utländska marknaderna varit avstängda för oss, har emellertid i Förenta Staterna produktionen av cellulosa ökats och på lång sikt kan detta

komma att medföra en ökad konkurrens för vårt vidkommande. Vad denna konkurrens i så fall kommer att medföra för den svenska cellulosan är svårt att förutsäga, men svensk kvalitet kan väl även i detta fall som i så många andra komma oss till hjälp. De härmed sammanhängande problemen, varvid särskild hänsyn måste tagas till den risk för ökade produktionskostnader, som ligger i den successivt minskade råvarutillgången, särskilt på sulfatved, komma dock att kräva stor uppmärksamhet och sannolikt är, att även den kemiska träbearbetningen vid våra företag i större omfattning än hittills i framtiden måste inriktas på en högre förädling av råvaran.

Jag har med dessa ord sökt lämna en redogörelse för de speciella problem, inför vilka den närmaste framtiden kan komma att ställa den del av vår svenska industri, som jag själv representerar, och det sätt varpå mitt eget företag söker att möta desamma. Att en differentiering av verksamheten på det sätt vi sökt genomföra helt skulle kunna undanröja de problem, jag här skisserat, kan givetvis icke förväntas, men redan i det skick den nu utförts vid Holmsund måste differentieringen förutsättas ha medfört en ökad möjlighet för företaget att möta de påfrestningar, som framtiden kan komma att ställa oss inför.

Direktör Assar Gabrielsson:

När vi på Volvo diskutera efterkrigsproblemen, söka vi ständigt hålla i minnet att fredsförhållandena äro normala förhållanden och krigskonjunkturförhållandena äro onormala förhållanden. Vi diskutera således frågan om beredskapen efter kriget ur den synpunkten: Hur långt ha vi kommit från de normala förhållandena före kriget? Hur långt ha vi att gå tillbaka för att efter kriget komma till den ställning, som vi hade, innan krigskonjunkturen började? Har utvecklingen hittills inom företaget gått i rätt riktning, skall den givetvis uppmuntras och

ytterligare utvecklas åt det hållet. Har den däremot gått i en riktning, som vi se att vi måste gå ifrån för att komma till normala förhållanden, ha vi där en tendens, som vi så vitt möjligt böra stoppa och bereda oss på att avveckla.

Jag blir kanske tvungen att under någon minut litet grand klargöra Volvos organisation. Vi bruka tala om det lilla Volvo och det stora Volvo; med det lilla Volvo mena vi bolaget såsom sådant, med det stora Volvo mena vi å ena sidan den stora mängd av företag, som äro leverantörer till oss, och å andra sidan den likaledes stora mängd av fristående företag, som distribuera våra varor.

Vi arbeta på det sättet att vår konstruktionsavdelning gör upp ritningar till allt vad vi skola tillverka. Dessa ritningar ut-sändas till olika underleverantörer eller till några av våra egna verkstäder, närmast då de i Skövde och i Köping. Dessa verkstäder eller underleverantörer färdigställa detaljerna, som där-efter gå till Göteborg, där de sammansättas t. ex. till vagnar, som sedan säljas. Arbetet med sammansättningen är således en obetydlig del av vår verksamhet, men en mycket stor och betydande del av denna är vad som hör till inköpen och för-hållandet mellan oss å ena sidan och våra tillverkande verkstäder och underleverantörerna å andra sidan. Före kriget hade vår inköpsavdelning den mycket viktiga uppgiften att försöka lägga ut varje liten detalj hos den tillverkare, som var bäst lämpad att tillverka detaljen i fråga. Nå, detta med lämpligheten var inte något, som var oförändrat och fixt hela tiden, utan det ändrades genom att olika verkstäder skaffade in nya maskiner eller funno på nya metoder, så att de därigenom kunde bli bättre skickade för tillverkningen än andra.

En viss omflyttning beträffande leverantörer och detaljer ägde således rum före kriget. Den var inte av större omfattning men dock tillräckligt stor för att spela en viss roll både för oss och för underleverantörerna. Under kriget har denna omflytt-ning av detaljer alldeles upphört. Även före kriget fanns det

vissa detaljer, som egentligen bara kunde tillverkas av ett företag bland underleverantörerna; det rörde sig om olika detaljer, men det fanns bara en tillverkare för varje. I detta fall hade vår inköpsavdelning en mycket stor uppgift i att försöka till denne leverantör vidarebefordra sådana upplysningar, som vi kunde inhämta utifrån angående bästa tillverknings sättet för den detaljen, och att på så sätt animera vederbörande till att komma ned i arbetstid och att få fram lägre pris.

Det är uppenbart, att en organisation sådan som vår, som i stor utsträckning bygger på leveranser från andra firmor, blir utsatt för mycket stora påfrestningar, särskilt om högkonjunkturen är så lång som den vi nu erfara. Våra leverantörer ha emellertid i stort sett skött leveranserna mycket hyggligt under denna tid, fastän detta förbättringsarbete helt och hållet har upphört.

Våra leverantörer ha naturligtvis inte alls varit intresserade av att med oss diskutera frågan om att köpa till lägre priser än tidigare, men dessutom ha vi gjort den erfarenheten, att de mistat intresset för att själva tillverka delarna billigare och effektivare än förr. Vi togo detta rätt illa upp, tills vi funno, att våra egna verkstäder, t. ex. i Skövde och i Köping, också hade samma inställning till tillvaron. Då gåvo vi oss närmare in på att försöka ta reda på, hur det kunde komma sig, och funno då i stort sett — och jag tillåter mig därvid att generalisera, i det att jag antar att den erfarenhet, vi haft vid våra verkstäder, är giltig för den mekaniska industrien över huvud taget — att det berodde på de stora militära beställningar, som utlagts i landet och som huvudsakligen fallit på den mekaniska industriens lott. Som direktör Söderlund sade, har det därvid givetvis i första hand gällt att få fram delarna så snabbt som möjligt, det har alltid varit bråttom med dem och allting har alltid varit viktigt. Vi ha vetat att upprustningen varit nödvändig, och därför har frågan om tillverkningspriset och effektiviteten vid tillverkningen kommit i andra hand.

Därtill kommer, att denna högkonjunktur för den mekaniska industrien har gjort tillgången på kvalificerad arbetskraft mycket knapp, samtidigt som efterfrågan har varit mycket stor. Under förra kriget stego, som vi veta, lönerna enormt. Denna gång ha vi haft prisstopp genom indexavtal. Trots detta har det uppstått en konkurrens om i första hand den kvalificerade arbetskraften, och denna konkurrens har då inte kunnat göra sig gällande genom högre betalning, utan i stället tagit sig det uttrycket, att verkstadsledningarna varit hyggliga vid ackordsättningen för att därigenom ställa de goda arbetarna tillfreds och få dem att stanna hos företaget. Detta har medfört en viss ökning av arbetarinkomsten utöver den rent nominella ökningen enligt indexavtalet. Det är dock av mindre betydelse. Av större betydelse är att man därigenom fått längre arbetstid genomsnittligt än man tidigare hade. Det går inte under nuvarande konjunktur att sätta ackord på samma bas som före kriget.

Därtill kommer, att den rationalisering, som pågick före kriget, har avstannat, eftersom vi inte längre kunnat få sådana impulser utifrån, som vi förr fingo i form av nya verktygsmaskiner och nya uppfinningar på det området. Vi äro inte längre i förbindelse med de stora tillverkande länderna och framför allt inte med Amerika och dess verktygsmaskinindustri. Därigenom har som sagt denna impuls till rationalisering försvunnit.

Jag tror inte att man gör sig skyldig till någon överdrift, om man säger, att den allmänna rationalisering, som utmärkte vår mekaniska industri före kriget, nu under krigskonjunkturen har nästan helt upphört att verka.

Jag skall inte röra vid frågor, som kunna gälla de andra avdelningarna inom vår organisation, t. ex. försäljningsavdelningen, de administrativa avdelningarna eller redovisningsavdelningarna. Jag skall i stället övergå till att säga något om konstruktionsavdelningen.

Vi ha under kriget i stor utsträckning fått arbeta med mili-

tära fordon, fordon för vilka fordringarna på hållbarhet varit mycket annorlunda och högre, skulle jag vilja säga, och påfrestningarna större än vad som varit vanligt att räkna med för civil körning. Detta har för oss varit en stor fördel, och konstruktionsavdelningen har därigenom fått lov att sysselsätta sig med problem, som legat utanför de vanliga. Det har gällt att få fram bättre konstruktioner, och det har gällt användandet av material, som kunnat ge större hållfasthet. Vi betrakta detta såsom en mycket stor fördel, och vi räkna också med att den konstruktiva verksamhet, som vi bedriva, kommer att möjliggöra för oss att, om jag får använda uttrycket, flytta ut gränspålarna för vår verksamhet till områden, som vi tidigare inte berört.

Kriget har medfört att vi liksom flyttat ut från landsvägen i terrängen, att vi ha fått göra terränggående vagnar för dåliga vägar, och följdén blir, att vi så småningom komma fram till lastbilar, som lämpa sig särskilt väl för körning på de dåliga vägar, som finnas i skogarna. Gummibristen och nödvändigheten att hålla vår försäljningsorganisation intakt har gjort det nödvändigt att påbörja tillverkning av traktorer, en artikel som vi kanske inte komma att ta fram förrän om tre eller fyra år. Vi betrakta traktortillverkningen som en tillverkning, med vilken vi komma att fortsätta efter kriget.

När vi vid våra förhandlingar med våra egna verkstäder och våra underleverantörer funno, att de inte hade något intresse för lägre priser eller för rationalisering i sina verkstäder, frågade vi oss, om det inte fanns något som vi själva kunde göra. För ett och ett halvt år sedan gingo vi därför in för en radikal genomgång av alla våra konstruktioner med ändamål att göra dem tillverkningsmässigt billigare. Vi sade oss: Här ha vi gjort bilar under många år. Bilarna ha gått bra, och konstruktionerna ha varit goda. Men dessa konstruktioner ha inte alltid färdigställts med hänsyn till vad det kostar att tillverka biten. Nu ha vi under dessa ett och ett halvt år, och vi fortsätta där-

med, gått igenom varje enskild bit i våra vagnar med hänsyn till huruvida konstruktionen är sådan att den inte skulle kunna ändras och tillverkningen bli billigare. Vi vänta oss av detta arbete en viss möjlighet att efter kriget få ned våra priser.

Fastän vi således se med en viss förhoppning mot framtiden och tycka, att vi själva gjort rätt stora framsteg konstruktivt sett, äro vi naturligtvis medvetna om att utlandet inte under tiden har stått stilla. Och en av de första åtgärder vi komma att vidtaga så snart som möjligt efter krigets slut är att återknyta den kontakt, vi tidigare haft med utländska konstruktörer och tillverkare. Vi behöva göra så, dels därför att vi till våra egna fabriker och till våra underleverantörer behöva bringa kännedom om hur detaljer kunna tillverkas på ett billigt och effektivt sätt och dels därför att erfarenheten hos våra egna konstruktörer — hur duktiga de än äro — i vårt lilla land blir tämligen begränsad i jämförelse med de rikare tillfällen till befruktande samarbete och överläggningar mellan teknici, som finnas i länder med större resurser och möjligheter.

Jag vill till slut säga några ord även om bolaget såsom sådant och dess närmaste utsikter.

Vår tillverkning vid Volvo år 1939 hade en arbetstakt av 750 maskiner i månaden, men inberäknat december månad kommo vi inte upp till mer än något över 7 000 för hela året på grund av kriget under de fyra sista månaderna på året. Vi hade gjort förberedelser för att förverkliga ett tillverkningsprogram för 1940, som omfattade 1 000 vagnar i månaden. Detta program kom aldrig till verkställighet i praktiken, fastän det gjorde det ifråga om maskinutrustning hos de flesta av våra underleverantörer. I stället fingo vi undan för undan minska tillverkningen av bilar, och denna nedgång ersattes med tillverkning för militära ändamål. Förra året nådde vi, som jag ser det, bottenivån i fråga om tillverkningen av bilar, d. v. s. 2 000 stycken, och den kommer i år att ligga vid ungefär 3 000 stycken. Resten i fråga om sysselsättningsgraden utfylles av

militära beställningar, vilka emellertid så småningom komma att ta slut.

Vi veta att det föreligger en fantastiskt stor brist på bilar i våra grannländer. Tyskarna ha rensat rent både i Norge, Danmark, Holland och Belgien, som voro goda exportländer före kriget, ty de ha tagit alla något så när hyggliga bilar. Det finns en mycket stark önskan där att köpa; hur det blir här i landet veta vi inte något om. Det beror på tillgången på gummi och bensin och vidare på statsmakternas inställning till bilarna, men det spørsmålet kunna vi tills vidare lämna åt sidan. Efterfrågan eller förmågan att köpa i de andra länderna blir givetvis beroende på tillgången på gummi och bensin. Numera räkna vi nog med att gummi och bensin komma så pass tidigt, att det blir själva krigstillståndets upphörande som blir det avgörande. Vi räkna med att det under tiden närmast efter ett stillestånd kommer att bli stor efterfrågan på vagnar, och vårt bekymmer är, huruvida underleverantörerna skola kunna hinna med i leveranserna under den tiden.

Vi ha vidtagit vissa åtgärder, som jag inte har anledning att här ingå på, för att försöka möta svårigheten och lösa detta problem. Vi räkna med att vi från den tidpunkt, då fientligheterna upphöra, komma att under en tid av ett och ett halvt år ha större efterfrågan än vi kunna tillgodose. Mycket beror därvidlag på Amerikas ställning. Hålla amerikanarna på med sitt krig med Japan, få de svårt att åtminstone genast ta upp den konkurrens med europeiska bilfabrikanter, som de annars vanligen bedriva. Vi tro emellertid inte att vi få räkna med att, om kriget med Japan skulle fortfara låt oss säga under två år därefter, vi skulle få ha hela denna tid oss tillgodo. Amerikanarna ha hunnit långt i sin upprustning, tillverkningen av verktygsmaskiner har redan passerat kulmen för vad de behöva för sin upprustning, och man ser tecken till att de successivt börja övergå till fredstillverkning och planering för sådan. Vi tro därför att vi relativt snart ha att möta en successivt allt

starkare konkurrens från amerikanarna, men vi tro dock att vi under ett eller ett och ett halvt år efter krigsstilleståndet kunna sälja mer än vi kunna tillverka.

I den mån förhållandena skulle visa sig vara lika inom andra industrier som inom den mekaniska — jag refererar därvid till vad direktör Enström sade i det ämnet — vill det förefalla som om vi väl skulle kunna ta hand om det kvalificerade folk, som blir ledigt under den tiden. Först efteråt, när världen »vänt» på sig igen, när vi — alla människor — övergå från att vara intresserade av att köpa till att bli intresserade av att sälja, vilket de flesta inte äro nu, då börja de allvarliga svårigheterna. Då få vi möjlighet att köpa på samma sätt som före kriget, men då få vi på Volvo också räkna med att få en konkurrens, som i hårdhet och svårighetsgrad blir fullt jämförbar med den vi hade före kriget. Men vi tro också att vi under mellantiden, särskilt under de ett eller ett och ett halvt åren dessförinnan, skola kunna få i gång igen ett intresse hos den mekaniska industrien för billig tillverkning. Jag tror att vi då från utlandet också skola ha kunnat få in några av de impulser till förbilligande, som äro nödvändiga att ha för att vi, när tiden för en kris kommer, skola vara beredda att möta den.

Direktör Carl Jacobsson:

Avsikten är att här i korta drag redogöra för de anstalter, som vidtagits av AB Svenska Metallverken för att möta en befarad fredskris.

Metallverken äro huvudsakligen inriktade på framställning av halvfabrikat i koppar, aluminium, zink m. fl. metaller samt dessas legeringar, vilken framställning sker vid bolagets verk i Västerås, Finspång och Granefors. Bolaget har vidare manufakturverk dels i Skultuna och dels i Upplands Väsby för tillverkning av färdigbearbetade produkter. Dessutom är bolaget

ägare till zink- och blygruvor i Kopparberg med tillhörande anrikningsverk samt skogar och lantbruk i Skultuna och Hörnsjöfors med sågverk och tegelbruk. Dessa senare grenar äro av mindre storleksordning och dem ämnar jag icke beröra idag.

Värdet av bolagets totala leveranser uppgår till i runt tal 100 millioner kronor per år.

Halvfabrikatverkens tillverkning består huvudsakligen av standardvaror såsom rör, plåt, tråd, stänger etc., framställda av råvaror, som åtminstone före kriget till största delen importerades till priser, som internationellt fastställdes. Under kriget har denna import, speciellt vad den viktigaste metallen koppar beträffar, helt avskurits och bolaget har erhållit sina råvaror från inhemska producenter, koppar från Boliden och aluminium från det under kriget nyuppförda verket i Kubikenborg utanför Sundsvall. Även råvaran för aluminiumverket, andalusit, kommer från Boliden. Av aluminium har dock under kriget en viss import från Norge kunnat upprätthållas. Tack vare dessa inhemska verk har försörjningen av de viktigaste metallerna under kriget varit tillräcklig såtillvida, att åtminstone de viktigaste behoven kunnat fyllas. Vissa metaller lida vi ganska stor brist på, vilket nödvändiggjort för oss att finna lämpliga ersättningslegeringar, och detta har givit oss många värdefulla rön och ökat vår insikt i de metallurgiska frågorna.

Bolagets övervägande marknad före kriget var inom landet, men c:a 15 % av tillverkningen exporterades, huvudsakligen till de nordiska länderna. I vad mån exporten kan upptagas efter kriget är nu omöjligt att bedöma men vi räkna med en betydande minskning. Finland har t. ex. inrättat ett eget metallverk och sörjer själv för sin produktion. Finland var förut en god marknad för oss.

Kriget har icke medfört någon egentlig omläggning av bolagets produktion. Däremot har naturligtvis till följd av knappheten på metaller leveranskvantiteten betydligt minskats. Detta har träffat de olika produkterna ojämnt, så att vissa avdel-

ningar arbetat med relativt hög belastning mot att andra endast varit ringa sysselsatta. Generellt kan sägas, att någon egentlig skillnad icke förefinnes mellan krigsproduktion och fredsproduktion, varför en övergång från den ena tillverkningen till den andra ej medför några komplikationer. Någon omfattande planering för att möta fredssituationen är alltså icke erforderlig i detta avseende.

Vad bolaget kunnat göra och kan göra, speciellt vad halvfabrikattillverkningen beträffar, för att efter kriget stå bättre rustat att återerövra förlorad marknad och möta den kommande utländska konkurrensen, är att framställa produkter av bättre kvalitet och till lägre priser eller med andra ord att rationalisera driften. Det är en sak, som skulle ha gjorts även under fredliga förhållanden, men kriget har varit en sporre, som påskyndat denna rationalisering.

Den viktigaste händelse, som inträffat under kriget i detta syfte, är onekligen den sammanslagning, som under år 1942 ägde rum mellan Svenska Metallverken och Finspongs Metallverk i det att förstnämnda bolag förvärvade aktierna i det senare. Vid den tidpunkt, då sammanslagningen ägde rum, var Finspongs Metallverk, åtminstone vad aluminiumtillverkningen beträffar, modernare och bättre rustat än Västeråsverket, varemot i Västerås planer på en betydande utbyggnad förelågo. Denna utbyggnad skulle säkerligen ha medfört, att båda de svenska verken, vid vilka praktiskt taget samma varor framställdes, skulle nått en totalkapacitet, vilken icke under lång tid framåt kunnat helt utnyttjas. Detta hade naturligtvis medfört höga tillverkningskostnader, som ställt bolagen i ett ogynnsamt läge att möta en kommande utländsk konkurrens.

Genom den sammanslagning, som ägde rum, har i stället tillverkningen av de olika produkterna kunnat förläggas till det verk, där förutsättningarna voro störst för ernående av en billig och rationell produktion. Vid vardera verket har på så sätt antalet avdelningar minskats, varemot kvarvarande avdel-

ningar blivit betydligt större. Som förut nämnts hade Finspongsbolaget vid sammanslagningen ett betydande försprång framför Metallverken i sin aluminiumavdelning och därför har hela tillverkningen av aluminiumprodukter utom tråd förlagts till Finspong. All trådtillverkning såväl i koppar, kopparlegeringar som aluminium är förlagd till Västerås, där tråddrageriet utbyggt och försetts med nya moderna maskiner och moderna transportanordningar. På samma sätt har tillverkningen i övrigt fördelats på sätt, som ansetts mest ekonomiskt, och i samband därmed ha moderna maskiner och förbättringar införts.

I Granefors, där förut dels viss kvalitet av kopparplåt och dels rör tillverkades, har plåtvalsverket nedlagts och tubverket utbygges i sådan utsträckning, att bolagets egen vattenkraft på bästa sätt utnyttjas.

Även organisatoriskt har denna sammanslagning medfört fördelar. Genom gemensam ledning och i viss mån genom utbyte av ingenjörer och arbetsledare ha sådana framsteg, som förut gjorts vid ettdera verket, helt kunnat utnyttjas vid båda verken. Arbetsstudieavdelningarna ha lagts under gemensam ledning, vilken centralt sköter arbetareförhandlingar, övervakar ackordsättning och dirigerar arbetsstudiearbetet. I samband därmed ha även arbetsstudieavdelningarna vid de olika verken rätt väsentligt utökats.

Under år 1941 planerades och igångsattes byggandet av ett nytt laboratorium i Västerås, vilket blev färdigt under hösten 1942. Detta är fullt modernt utrustat och har kommit till mycket stor användning under krigsåren och kommer att vara så i fortsättningen. Det inrättades så, att huvudsakliga vikten lades vid koppar och kopparlegeringar, varigenom det förut befintliga laboratoriet i Finspång i större utsträckning kan ägna sig åt aluminium och dess legeringar. Båda dessa laboratorier arbeta som kontrolllaboratorier för tillverkningen, samtidigt som forskning bedrives på båda ställena.

När kriget bröt ut, stodo vi inför situationen, att tillgången på råmaterial var betydligt begränsad. Visserligen funnos i landet betydande lager såväl hos reservförrådsnämnden som hos de båda metallverken och hos en del större kunder, men importen var osäker, och man visste ännu ej, vad den inhemska tillverkningen kunde åstadkomma. En import kunde under första krigstiden upprätthållas, ända till ockupationen av Norge och Danmark, då emellertid avspärrningen blev fullständig.

Den frågan blev då omedelbart aktuell, huru vi skulle kunna utnyttja i landet befintligt skrot, vilket förut exporterades till Tyskland. Denna export uppgick åren före kriget till c:a 6 000 ton kopparskrot och 2 000 ton aluminiumskrot. En del av kopparskrotet kunde naturligtvis direkt efter omsmältning användas av metallgjuterierna och i metallhyttan i Rönnskär kunde kopparskrot raffineras. Denna metallhyttas läge var emellertid mycket olämpligt ur fraktsynpunkt. Såväl i Finspång som i Västerås igångsattes arbete på att inom landet tillgoda-göra sig tillgängligt skrot av koppar och kopparlegeringar. Finspong valde elektrolytmetoden mot att i Västerås en oxiderande smältmetod utexperimenterades. Det icke minst viktiga var emellertid, att såväl vid sådana fabriker, där skrotet föll, som hos skrothandlarna en ordentlig sortering ordnades. Vid Metallverken tillverkas kopparlegeringar av flera hundra olika slag, och då ytterst små tillsatser av vissa metaller ha mycket skadlig inverkan i de flesta legeringar, framgår nödvändigheten av att skrotet noggrant sorteras. Till stor del tack vare industrikommissionens ingripande sanerades skrothandeln här i landet. Fabriker och skrothandlare uppmanades att ordna med sorteringen och maximipriser fastställdes.

För att trots alla försiktighetsåtgärder skrotet skulle kunna utnyttjas, var det emellertid nödvändigt att ordna med en mycket sträng analyskontroll vid raffineringsverken. Tack vare de båda välutrustade laboratorierna i Finspång och Västerås kunde sådan kontroll genomföras och som analysmetod använ-

des huvudsakligen spektralanalysen, då denna ställer sig betydligt enklare och snabbare än fullständig kemisk analys. Vid Västerås' nya laboratorium inrättades rörpost direkt mellan gjuteriet och laboratoriet, så att med minsta möjliga tidsförlust analys av smältor kunde göras.

Genom dessa åtgärder kan numera allt skrot av koppar och kopparlegeringar tillvaratagas och detta har haft och har den allra största betydelse för vår kopparförsörjning.

De förfaranden, som framkommit för skrothanteringen, äro av den art, att de föra metallhanteringen i övrigt framåt och därigenom bliva av bestående värde. Detta gäller då speciellt de metallurgiska och analytiska metoderna, närmast spektralanalysen, där metodiken utvecklats mycket starkt. Våra verkstäder ha inrättats för en utökad och effektivare materialkontroll, vilken kommer den framtida fredsproduktionen till direkt nytta. De undersökningar och forskningsuppgifter, som framtingats av skrotproblemet, ha i många fall fördjupat våra kunskaper rörande metallernas bearbetning och egenskaper.

De åtgärder, som vidtagits, äro sådana, att de med säkerhet komma att möjliggöra ett under fredstid fortsatt tillvaratagande av metallskrötet på ekonomiskt lönande sätt. Detta kommer då att medföra en ökad sysselsättning i våra verkstäder gentemot en hantering, mera utpräglat byggd på rena råmetaller. I den mån skrotet utnyttjas inom landet, minskas naturligtvis även behovet av import av dyrbara råvaror.

Vid de båda manufakturverken har givetvis under kriget produktionen rätt mycket förändrats. Många produkter, som förut tillverkats, ha under kriget icke alls eller blott i mindre utsträckning fått framställas och i stället har tillverkning av nya produkter, delvis för fredsändamål och delvis för krigsändamål, upptagits. Flera av dessa nya tillverkningar ersätta förut till landet importerade varor, och det synes oss som om en del av dessa nya tillverkningar komma att bliva bestående efter kriget, helt enkelt genom att nödvändigheten tvingat oss

att lösa material- och tillverkningsproblem, vilka man under normala fredliga förhållanden troligtvis icke vågat angripa.

Vissa åtgärder, vilka kanske icke direkt avse att utgöra ett led i vår strävan att möta en fredskris, men som dock få ett värde även under fredsförhållanden och som vidtagits under den rådande krisen, kunna även förtjäna att omnämnas. Detta är kanske speciellt en del åtgärder på det sociala området. Krisåren ha ju kännetecknats av en mycket hastig omsättning på arbetsmarknaden och åtgärder ha vidtagits för att i möjligaste mån binda skickliga arbetare i bolagets tjänst.

Sålunda har under kriget arbetarpensionering genomförts i den utsträckning, som är möjlig utan att folkpensioneringen påverkas.

Vid verken i Finspång och Skultuna, där vi i stor utsträckning själva måste sörja för bostadsproblemet, ha nya bostäder byggts och egnahemsrörelsen befordrats. På båda ställena ha byggts ett antal villor och radhus, vilka försålts till egnahemsägare med subvention, vilken uppgår till kr. 800: — per eldstad, dock maximerad till kr. 2 400: — per lägenhet. Denna subvention har lämnats i form av räntefri toppintekning, vilken efterskänkes till hälften efter 5 år i bolagets tjänst och helt efter sammanlagt 10 års tjänst. Denna byggnadsverksamhet är bara ett första steg. Vi ha byggt 80 à 90 lägenheter, men vi få antagligen fortsätta i större skala, när freden kommer.

Vad jag hittills sagt avser de rationaliseringsåtgärder, som vidtagits, men kvar stå en del faktorer, över vilka vi ej kunna råda och som inge viss oro beträffande framtiden. Koppar är en vara, som noteras officiellt på marknaden och köpes på börsen i de stora industriländerna. I regel gällde åtminstone före kriget, att firmor, som framställa råvaran, icke äro engagerade i verk, som framställa halvfabrikat. Vad aluminium beträffar, äro förhållandena emellertid något olika. Denna metall har varit prispunden genom kartellöverenskommelser, men

någon officiell notering på börserna har icke funnits. I många fall ha firmor, som framställt råvaran, likaledes varit engagerade i halvfabrikatverk, vilket naturligtvis innebär ett visst riskmoment. En kraftig ökning av framställningen av speciellt aluminium men även koppar har ägt rum under det pågående kriget och likaså ha säkerligen halvfabrikatverken i de krigförande länderna utökats. För att framgångsrikt kunna konkurrera med utländska leverantörer efter kriget är det nödvändigt, att vi skola kunna köpa råvaror på samma villkor som våra konkurrenter.

Före kriget förekom i rätt stor utsträckning från våra utländska konkurrenters sida dumping på den svenska marknaden. Dumping som tillför det köpande landet realvärden till låga priser kan ur den synpunkten anses fördelaktig, men dumping tillgripes icke, om ej i det köpande landet en industri av betydelse finnes, och för en sådan industri kan dumpingen, även om den bedrives i ringa omfattning, få allvarliga konsekvenser. Även efter kriget kan denna fråga bli aktuell, då man väl kan tänka sig, att vissa länder till varje pris önska skaffa sig utländska valutor.

Det kommer ju att bli en allmän strävan inom såväl industri som andra näringar i Sverige att i möjligaste mån finna full sysselsättning åt våra arbetare och då är det viktigt, att åtgärder utifrån, över vilka svenska företagare icke själva kunna utöva någon kontroll och som medföra, att svenska företag icke få samma gynnsamma utgångsläge för sitt arbete, i möjligaste mån hindras. I detta avseende är en samverkan mellan staten och näringslivet erforderlig lika väl som beträffande exporten.

Direktör Sverre Sohlman:

I den diskussion, som sedan en tid tillbaka har förts inom olika kretsar av vårt land rörande den mångfald av problem som kommer att möta vårt näringsliv, och då särskilt dess industri,

inför den väntade efterkrigstiden, har man kanske mera speciellt sysslat med tvenne grupper av industriföretag, inom vilka de allmänna omställningsfrågorna torde komma att bli särskilt svårlösta.

Det gäller här dels företag som syssla med produktion av s. k. ersättningsvaror och dels sådana industrier som till övervägande del arbeta inom rustningsbranschen. Inom den sistnämnda kategorien intar ju Boforsindustrierna och därtill anslutna företag en särskilt framträdande plats, och det kan därför vara av ett visst intresse att inför detta auditorium söka att i korthet skissera, hur företagsledningen tror sig kunna bedöma möjligheterna till en någorlunda dräglig sysselsättning efter kriget och vilka åtgärder den vidtagit, respektive avser att vidtaga, för att möta de av fredskrisen föranledda svårigheterna.

För att få vissa fasta utgångspunkter för dessa svåra bedömningsfrågor synes det mig lämpligt att med några siffror belysa, hur Boforsindustriernas verksamhet tedde sig före krigsutbrottet samt hur läget i stort sett gestaltar sig i dag. Då jag talar om Boforsindustrierna, avser jag de två i Bofors befintliga huvudindustrierna, Boforsverken och Nobelkrut, samt de numera till Boforsbolaget direkt anslutna Tidaholmsverken. Där emot omfatta siffrorna icke de övriga i koncernen ingående företagen, Nydqvist & Holm, Trollhättan, och AB. W. Dan Bergman i Södertälje.

Perioden 1933—1935 torde erbjuda särskilt stort intresse såsom jämförelsematerial. Under den tiden hade nämligen krigskonjunkturen ännu ej satt några större spår i Bofors' orderböcker. Under 1933—1935 sysselsattes i Bofors c:a 3 500 personer och var försäljningsvärdet c:a 35 miljoner kronor per år, varav för 7 miljoner kronor civila produkter. Det framgår av vad jag senare kommer att visa att Bofors' hela produktion då var ungefär lika mycket värd som den rent civila produktionen 1943.

För det gångna året 1943 ter sig läget sålunda: Bofors syssel-

satte under året i medeltal 8 000 personer och hade ett beräknat försäljningsvärde av c:a 150 miljoner kronor. Tillverkningen i Bofors, Björkborn och Tidaholm uppgick då till c:a 90 miljoner kronor, under det resten utgjordes av s. k. legoarbeten, förlagda på andra svenska industrier och verkstäder. Av denna för svenska förhållanden ganska betydande tillverkning stannade praktiskt taget 100 % inom landet. Försäljningen av krigsmateriel uppgick till c:a 75 % av den totala faktureringen, under det att företagets civila produktion beräknas uppgå till c:a 36 miljoner kronor. I denna summa ligger emellertid en hel del halvfabrikat till flygmaskiner och stridsvagnar, som nu lagt beslag på stålavdelningens kapacitet och som väl i fredstid kan ersättas av materiel till fredsflygmaskiner, bilar, traktorer o. d. De angivna siffrorna kunna ligga till grund för följande konstaterande rörande Bofors' utveckling från förkrigsåren till nuvarande läge.

Under det att företaget sålunda före kriget var en utpräglad exportindustri med viss, ehuru obetydlig civil produktion, har detsamma under kriget av förklarliga skäl övergått till att bli en markerad hemmamarknadsproducent. Samtidigt som företagets huvudproduktion — krigsmateriel av olika slag — genomgått en högst väsentlig kapacitetsökning har alltså även beträffande bolagets civila tillverkning ett liknande förhållande inträtt.

Med dessa siffror respektive sakförhållanden som bakgrund kan man uppställa frågan hur bolagsledningen bedömer möjligheterna för företagets fortsatta verksamhet efter fredens inträdande. Jag vet att jag härvid ger mig in på ett mycket svårbedömbart område och måste därför lämna alla tänkbara reservationer, men icke desto mindre vill jag skissera några allmänna linjer. Till en början synes det mig att man då bör söka att i någon mån göra klart för sig i vilken grad en fredsproduktion av företagets hittills viktigaste tillverkningsgren — krigsmateriel — kan tänkas fortsätta.

Att en betydande minskning på detta område, främst till följd av det svenska försvarsväsendets successivt minskade behov, kommer att inträda är väl absolut självklart, även om man samtidigt måste antaga att en viss årlig nyanskaffning av krigsmateriel likväl måste komma i fråga så länge som vårt försvarsväsende vidmakthålles i den omfattning som 1942 års försvarsbeslut föreskriver. Däremot anse vi nog inom företagsledningen, att bolagets tidigare betydande utländska marknader icke helt komma att bortfalla. Vi anse snarare att en viss om än måhända begränsad utländsk efterfrågan på bolagets krigsmaterieltillverkningar kommer att finnas även efter kriget, ehuru man givetvis även här måste utgå ifrån att en nedgång i förhållande till toppläget under åren närmast före kriget blir sannolik.

Jag vill i detta sammanhang konstatera, att företagsledningen denna gång inte har för avsikt att upprepa det felgrepp som begicks omedelbart efter förra kriget, då man avsiktligt och med allehanda medel sökte få in diverse civila tillverkningar i våra för ren krigsmaterielproduktion utrustade verkstäder. Denna gång tänka vi inte förlora vare sig tid eller pengar på detta, utan vi räkna faktiskt med att vi trots allt skola få viss sysselsättning av ordinarie karaktär inom dessa för krigsmaterieltillverkning specialbyggda avdelningar. Det kanske kan tillåtas mig att här göra den allmänna reflexionen, att man torde ha anledning att tänka sig för både en och två gånger innan man denna gång går in för att radikalt omskapa så betydande värden, som ligga i Bofors' krigsmaterielanläggningar. Det måste väl även för framtiden anses vara av utomordentligt stor betydelse och säkerhet, att dessa finnas, och det synes därför vara rimligt att svenska staten på allt sätt själv söker bidra till att dessa anläggningar bibehållas och utvecklas, så att de vid eventuellt behov snabbt kunna förse landet med dess behov av krigsmateriel.

Att Boforsindustrierna likväl måste räkna med en betydande

nedgång inom sina militära produktionsgrenar är som jag tidigare framhållit säkerligen ofrånkomligt. Under sådana omständigheter uppkommer givetvis frågan i vad mån Bofors kan ha möjlighet att utjämna den försämrade konjunkturen på krigsmaterielområdet med eventuellt andra tillverkningar. Företagets civila produktion har emellertid ökat från c:a 14 miljoner kronor omedelbart före kriget till mellan 35 och 40 miljoner kronor i närvarande stund. Man skulle här kunna göra det tankeexperimentet att Bofors efter krigets slut kunde behålla ungefär 1933—35 års krigsmaterieltillverkning, d. v. s. c:a 30 miljoner kronor, och därtill den nuvarande civilproduktionen minskad med säg 10 %, alltså c:a 30 miljoner kronor. Vi nå då upp i 1936—38 års tillverkningssiffror om c:a 60 miljoner kronor, vilket skulle betyda att arbete skulle kunna ges åt ungefär 5 000 à 6 000 arbetare.

Som ett i den kommande fredsperioden viktigt och ur allmän synpunkt betydelsefullt investeringsprojekt inom företaget vill jag omnämna det sedan någon tid planerade uppförandet av ett nytt valsverk. Det räknas med att detta projekt, som är av mycket stor omfattning, kommer att taga flera år i anspråk, och detsamma kommer därför att i händelse av minskad arbetstillgång på företagets militära avdelningar under de närmaste åren framåt att kunna tjäna som en konjunkturutjämnande faktor, samtidigt som det i hög grad kommer att bidra till att ge bolaget ökade resurser främst beträffande dess civila produktionsgrenar.

Jag skall även tillåta mig att nämna några ord om en annan del av Boforsindustrierna, nämligen den rent kemiska.

Det torde vara rätt bekant, att den andra huvudindustrin vid Bofors — Nobelkrut — f. n. är en av norra Europas största krut- och sprängämnestillverkare, vilken under kriget fått sörja för den ojämförligt största delen av vårt försvars försörjning på detta område. Mindre känt är väl däremot att detta företag under de senaste åren byggt upp en för våra förhållanden be-

tydande civil kemisk produktion. Denna, som i stor utsträckning är baserad på sådana råvaror och halvfabrikat som ingå i företagets produktion av krut och sprängämnen, berör huvudsakligen läkemedels- och färg- och fernissbranscherna. Sålunda har inom företaget upptagits tillverkning av bl. a. kloramin, sackarin, acetanilid — utgångsmaterialet för alla sulfonamidpreparat — och nitrocellulosa för lacker. De flesta av dessa nytillverkningar ha tidigare ej varit föremål för fabriksmässig produktion inom landet. Företaget planerar även upptagande av andra liknande tillverkningar. Sålunda igångsattes under detta år en betydande produktion av fenol, salicylsyra och acetylsalicylsyra, varjämte vissa nyare typer av konstmassa även torde komma att upptagas på fabriktionsprogrammet.

För alla dessa kemiska produkter finns en normal avsettningsmöjlighet i fredstid inom landet, ehuru man naturligtvis i många fall måste räkna med en hård priskonkurrens från utlandet. Då företaget emellertid i ett flertal fall lyckats komma fram till synnerligen rationella och i viss mån unika tillverkningsmetoder och då dessa nyanläggningar dessutom blivit mycket effektivt nedskrivna i värde, torde utsikterna att med viss framgång kunna upptaga konkurrensen med utlandet likväl ej behöva bedömas alltför mörka.

Det kan förtjäna omnämnas, att det beräknade sammanlagda värdet av dessa rent civila tillverkningar för innevarande år inom Nobelkrut torde komma att uppgå till i det närmaste samma summa som företagets normala, rent militära produktion samt att ifrågavarande civila produktion under de senaste åren mer än fyrdubblats. Totalt har under de senaste tre åren i företaget investerats icke långt ifrån 2 miljoner kronor per år för dylika rena civila nytillverkningar.

Den utveckling som Boforsindustrierna under de senaste åren genomgått, och då särskilt ifråga om de tidigare angivna civila nytillverkningarna, har varit möjlig tack vare bl. a. en rationellt

bedriven forskningsverksamhet på olika områden. Det har här uteslutande gällt rent målbunden, på direkta praktiska resultat inriktad forskning, under det att någon grundläggande teoretisk forskning av naturliga skäl ej kommit ifråga.

Bofors har för att bättre kunna fullfölja sina olika projekt i forskningshänseende under de senaste åren uppfört såväl ett metallografiskt som ock ett fysikaliskt-kemiskt laboratorium, vilka båda äro av ultramodern beskaffenhet.

Men det räcker förvisso ej med att företagen uppföra dyrbara och fulländade forskningsinstitutioner. Vi ha kanske för närvarande inom industrien en liten vurm för detta och försumma ofta att tänka på vilka personer vi skola ha inom dessa institutioner. Utan väl utbildade och för ändamålet skickade forskare komma vi sannerligen inte långt med alla våra vackra laboratorier. Bofors har därför systematiskt sökt att dels anställa vetenskapligt skolade forskare, dels även inom företaget utbilda lämpliga teknici, som inlemmas i forskningsverksamheten för att på bästa sätt kombinera teori och praktik.

Bolagets forskningsinstitut stå i intimt samarbete och kontakt med statliga institutioner, vilka bedriva grundläggande forskning på motsvarande områden, liksom även med högskolornas forskningsavdelningar, och ett fruktbringande utbyte av erfarenheter inom olika branscher har kommit till stånd. Även här gå sålunda teori och praktik hand i hand. Jag vill i detta sammanhang nämna, att vår budget i Bofors i år för forskningsändamål belöper sig på 3 miljoner kronor, under det att samma budget före kriget icke översteg 0,5 miljoner kronor.

Jag vill slutligen med några ord beröra den planläggning av företagets försäljningsverksamhet som framkommit under de senaste åren. Vad beträffar Boforsverkens civila försäljning och då närmast försäljningen inom Sverige, har denna tidigare i stor utsträckning skötts av anställda agenter, som haft sig tilldelade vissa avgränsade försäljningsområden inom landet. Numera har en successivt fortgående rationalisering ägt rum, såtillvida att

bolaget upprättat egna försäljningskontor i Stockholm, Göteborg och Malmö, vilka betraktas som integrerande delar av företagets försäljningsorganisation och från vilka försäljningen av bolagets stål- och järnprodukter skötes centralt för distrikten ifråga. Härigenom har en väsentlig effektivisering kunnat ernås i försäljningsarbetet, samtidigt som moderföretaget fått en avgjort bättre kontroll över den inhemska civila försäljningen.

På det kemiska området har en liknande koncentration ägt rum i och med att Bofors medverkat till bildandet av ett större försäljningsbolag, Centralbolaget för Kemiska Industrier, vilket med säte i Stockholm numera omhändertagit största delen av företagets inhemska försäljningsverksamhet vad civila kemiska produkter beträffar.

Ifråga om försäljningsverksamheten på utlandet har en motsvarande koncentration av försäljningsarbetet skett på vissa av företagets tidigare större transoceana marknader, såtillvida att man koncentrerat denna verksamhet till några välkända svenska handelshus, vilka tidigare med framgång representerat andra svenska exportindustrier.

Sammanfattningsvis skulle jag vilja säga, att företagsledningen vad utsikterna inför den väntade freden beträffar räknar med en markerad nedgång i bolagets verksamhet, i varje fall under de första efterkrigsåren, beroende i främsta rummet på minskad avsättning av företagets hittillsvarande huvudproduktion, krigsmateriel. Samtidigt räkna vi emellertid med att denna produktion ej helt kommer att upphöra, utan utgå ifrån att även under den närmaste efterkrigsperioden fortfarande en viss efterfrågan skall göra sig gällande.

För att i möjligaste mån neutralisera verkan av nedgången inom krigsmaterieltillverkningen har bolaget under de senaste åren kraftigt utvecklat sin civila produktion och umgås alltså jämt med planer på avsevärda utvidgningar av densamma.

Under förutsättning att dessa nya verksamhetsgrenar skola få bestå, respektive utvecklas i den riktning som företagsled-

ningen hoppas, torde alltså utsikter föreligga, att även vad Bofors beträffar en någorlunda god sysselsättning bör kunna erhållas under efterkrigstiden, även om den inte på långt när kan beräknas uppgå till krigsårens toppbelastning.

Disponent Chr. von Sydow:

Som den siste i raden av dagens talare har jag blivit anmodad att till konferensen lämna ett bidrag med några ord om Holmens Bruks- och Fabriksaktiebolags efterkrigsplanering inom den del av vår verksamhet, som är särskilt hemmamarknadsbetonad, d. v. s. vår textilrörelse.

Vid sidan av vår stora tidningspappersproduktion, som till sin större del under normala tider söker sin avsättning på utlandet, bedriva vi nämligen som bekant också en betydande fabrikation av textilvaror såväl av bomull som av ylle, den senare alltjämt under vårt dotterbolags, AB Förenade Yllefabrikerna, namn. Vår ylleindustri hör således till det stora Holmen om vi få begagna Volvospråket. Under åren närmast före kriget belöpte 30 å 40 % av försäljningsvärdet av bolagets totala produktion å textilvaror av alla slag. Under krigsåren, då vi på grund av exporthindren endast delvis kunnat utnyttja våra pappersbruk, har en förskjutning till textilsidans förmån skett. Nyssnämnda procentsats har således varit uppe i 66 %, när den var som störst.

Fördelningen av antalet anställda mellan våra huvudnäringar visar emellertid, att textilfabrikerna av ganska naturliga skäl sysselsätta proportionsvis mera folk än pappersbruken. Deras redovisade andel i hela stammen anställda uppgår till c:a 65 %. Vilka jämförelsepunkter man än anlägger, representerar således vår textilrörelse en högst betydande sektor av vår intressesfär.

Innan jag övergår till det egentliga ämnet för detta inlägg i

debatten, kan det vara av intresse att teckna en hastig bild av den svenska textilindustriens plats inom vårt lands näringsliv. Jag tror nämligen, att folk i allmänhet inte har riktigt klart för sig, vilken stor roll inom vårt ekonomiska liv som textilindustrien är anförtrodd. Under namnet textilindustri, d. v. s. ylle, bomull, trikå, lin, hampa och jute, sysselsätts mer än 50 000 arbetare. Ta vi med i beräkningen också beklädnadsindustrien, skola vi finna, att över 100 000 personer, arbetar- och förvaltningspersonal sammanlagt, ha sitt levebröd inom textilindustriens ramar. Det sammanlagda värdet av denna stora industris tillverkning utgjorde 1938 cirka 700 miljoner kronor eller mer än en tredjedel av hela vårt stora svenska exportvärde, när denna export uppnådde sin toppsiffra strax före krigsutbrottet. Om man bortser från ett fåtal specialartiklar, är också den svenska textil- och beklädnadsindustrien i stånd att tillgodose landets hela behov av såväl grövre varor som standardvaror. Det är endast med avseende på finare garner och vävnader, som vår självförsörjning inte är fullständig. Vi kunna sålunda fastslå, att textilindustrien intar en icke minst ur försvarsberedskapssynpunkt högst betydelsefull ställning inom folkhushållet.

För att nu rätt förstå de efterkrigsproblem, som kunna väntas inställa sig för en textilfabrikant, är det närmast av vikt att göra klart för sig ett par av de konstruktiva drag, som sätta sin särprägel på de allmänna villkor och förhållanden, under vilka detta yrke arbetar. Hur pass konjunkturkänslig är t. ex. textilindustrien, och i vilken utsträckning påverkas den av internationell konkurrens?

Vid försöken att besvara den första frågan, skall man finna, att erfarenheten hittills ådagalagt, att textilindustrien såsom varande en typisk konsumtionsvaruindustri inte är underkastad samma häftiga konjunkturväxlingar som exempelvis kapitalvaruindustrierna. En undersökning av arbetslöshetssiffrorna under alla mellankrigsåren och ett stycke in på det

nuvarande kriget ger också vid handen, att textilarbetarnas arbetslöshet i genomsnitt endast varit hälften eller tredjedelen, under vissa år t. o. m. mindre, av den arbetslöshet, som drabbat arbetarna inom landsorganisationens samtliga fackförbund. Textilindustrien har med andra ord väl förmått att vidmakthålla sin sysselsättningsnivå även under de år, då en allmän kris rått för det övriga näringslivet. Den nedgång, som vid några tillfällen inträffat även för textilindustriens vidkommande, har också kunnat övervinnas på relativt kort tid.

Gå vi så till den internationella konkurrensen, blir bilden inte lika gynnsam. Vi veta alla, att vår svenska textilindustri arbetar med råvaror, som till sin allt övervägande del äro importerade. Vi veta också att dessa råvaror till praktiskt taget samma pris — föreligger någon skillnad, så är den i varje fall till vår nackdel på grund av längre frakter — står till förfogande för alla länder. Den svenska textilindustrien måste därför alltid beakta, att dess avsättningsområde utgör en del av en världsmarknad samt att dess egna stapelvaror även tillverkas i andra länder, där kostnadsnivån av olika anledningar kan vara lägre än hos oss. Den svenska produktionsnivån är därför känslig för konkurrens från importerade varor. Genom rationalisering inom den svenska industrien ha visserligen de i viss mån mindre gynnsamma förutsättningarna i dessa avseenden delvis kunnat kompenseras. Den gräns, vid vilken tillverkningen av ett stort antal varor mister sin lönsamhet, ligger dock alltid nära. Men nu till ämnet!

Vad ta vi vid vår efterkrigsplanering inom Holmens bruk sikte på? Ja, klart är, att vi inom vårt företag lika väl som inom andra industrier träffa våra anstalter efter vad vi tro eller befara att vi kunna komma att bli utsatta för. Jag berörde nyss den utländska konkurrensen. För att övergå från nuvarande massproduktion av varor för försvarsmaktens behov till en mera civilt betonad tillverkning behövs inom textilindustrien ingen teknisk omställningsprocess. Våra förhållanden

förete sålunda härvidlag stora likheter med dem som vi hört prägla metallverken. Samma maskiner, som nu tillverka armévaror, kunna utan ombyggnad eller andra åtgärder när som helst övergå till produktion av fredsvaror för civilbefolkningens räkning. Vi ha i denna omständighet en stor fördel framför t. ex. verkstadsindustrien. Men vi äro icke ensamma om denna fördel, den åtnjuter också våra utländska konkurrenter.

Vad kunna vi då vänta oss från deras sida? I England, där det pågått en synnerligen livlig diskussion om efterkrigsproblemen, återkommer man som bekant ideligen med stor skärpa till nödvändigheten av att med all makt intensifiera exporten så snart möjligheter därtill kunna yppa sig. Exportoffensiver från olika håll äro således icke osannolika. Vi skulle vara blinda, om vi icke gjorde klart för oss att en dylik offensiv, av skäl som jag nyss nämnde, just kan sättas in på textilområdet och även särskilt ta sikte på vårt land, som, om vi få slippa krigets härjningar, kommer att erbjuda väsentligt större köpkraft än de flesta andra europeiska länder.

Men frågar man sig då: ha vi några vapen i våra händer, med vilka vi kunna möta en befarad utländsk exportoffensiv mot vårt land? Jo, vi ha ett gammalt beprövat försvarsmedel, som vi redan ha hört mycket talas om i dag, som heter rationalisering, ett försvarsmedel som vi för övrigt varit i den lyckliga omständigheten att också under dessa krigsår ha kunnat utbygga till en betydande styrka. Att vi efter kriget än mer måste stärka den fronten, kan inte vara tvivel underkastat.

Jag nämnde, att vi redan under kriget kunnat tillgodose åtskilliga rationaliseringskrav. Importen av förstklassiga, moderna textilmaskiner från Tyskland och Schweiz har hittills kunnat fortgå oväntat ostörd och står oss ännu i dag alltjämt öppen om än med viss svårighet och vissa ofta rätt betydande förseningar. Flertalet av våra textilkolleger i landet ha också i rikt mått under dessa sista år begagnat sig av denna möjlighet att modernisera sin maskinpark. Så ha också vi gjort inom

Holmens bruk. Vi ha åtskilliga avdelningar inom våra textilfabriker i Norrköping, som i dag med avseende å det skick, vari de befinna sig, inte förete stor likhet med år 1939. Att fortsätta på denna väg är punkten numro ett på vårt efterkrigsprogram. Vad vi därutinnan ha i våra skrivbordslådor i form av mer eller mindre färdiga projekt, kan inte vara av mera allmänt intresse. — Att de finnas där, kan jag emellertid försäkra.

Vår programpunkt nummer två möter oss, när våra åtgöranden i rationaliseringssyfte föra oss in på spörsmål, som beröra den mänskliga arbetskraften. Även här röra vi oss på fält, som vi inte heller under kriget lämnat obrukade, utan där vi efter förmåga försökt följa de idéer och uppfattningar, som i dag ha sin hemortsrätt inom varje ansvarskännande industriledning. Hit hör arbetsplatsernas förbättrande i hygieniskt avseende och med hänsyn till de anställdas trivsel, hit hör underlättandet av gifta kvinnors möjlighet att ta fabriksarbete genom anordnandet av barnkrubbor, hit hör beredandet av goda bostadsmöjligheter för ensamstående pojkar och flickor, hit hör över huvud taget allt som faller inom personalvårdens vida ram, där vi arbetsgivare ha rikliga tillfällen att öva oss i den svåra konst att »umgås både med fruntimmer och andra människor», varom landshövding Thomson i förmiddags talade. Till detta frågekomplex hör också den ytterst viktiga frågan om yrkesutbildningen. Åtskilligt av allt detta har kriget icke hindrat oss att utföra, annat väntar på att realiseras under lugnare tider. Några ord särskilt om yrkesutbildningen.

På sista tiden har befolkningsutvecklingen i vårt land ägnats den uppmärksamhet, som den för visso är värd. Senast har Ingvar Svennilson på Arosmässan i Västerås på ett belysande sätt påvisat, vart de kalla siffrorna peka hän — jag behöver därför inte uppehålla mig vid dem.

Mot bakgrunden av den fallande och inom kort helt upphörande tillväxten av den produktiva befolkningen, framstår,

åtminstone för mig, yrkesutbildningens intensifierande och populariserande såsom en av industriens allra viktigaste angelägenheter av i dag. Med utomordentlig förståelse från stadens sida och i intresserat samarbete med våra kolleger äro vi också i Norrköping i livlig verksamhet i detta syfte så långt de nuvarande resurserna förslå. Efter tillkomsten, som jag hoppas inom kort, av en ny stor stadens yrkesskolbyggnad, komma vi också att i detta hänseende stå bättre rustade att möta såväl en eventuell efterkrigskris som, sett på längre sikt, vad befolkningsutvecklingen kan komma att påkalla.

En tredje punkt på programmet för vår efterkrigsplanering ha vi genom ekonomiskt samarbete direkt gemensam med landets hela textilindustri. Jag syftar på den tekniskt vetenskapliga forskningen, som även här i dag har berörts och som ju ägnats en så glädjande och påfallande uppmärksamhet under de senaste åren. Denna fråga har, såsom kanske de flesta här veta, även för textilindustriens vidkommande fått sin lösning genom beslutet att uppföra ett institut för grundläggande forskning invid Chalmers i Göteborg. Institutet kommer att uppföras dels med statliga medel och dels med de högst betydande anslag, som av landets textilindustri ställts till förfogande. Forskningsbehovet blir emellertid, som vi nyss hörde av representanten för Bofors, inte täckt härmed. Det behövs också s. k. tillämpad forskning. Meningen är att sistnämnda forskning skall förläggas dels till textilinstitutet i Borås och dels till Lennings textiltkniska institut i Norrköping. Självfallet ha vi textilfabrikanter i Norrköping särskilt sökt sörja för den tillämpande forskningens upptagande i vår egen stad. Intresset bland fabrikanterna har varit mycket stort. För ändamålet har av Norrköpingsindustrierna samt av en del kolleger inom andra delar av landet tillskjutits ett mycket stort belopp, som tryggar verksamhetens upptagande inom en nära framtid. Jag knyter för min del stora förhoppningar vid att vi genom tillkomsten av dessa ännu i dag helt obefintliga centrala forskningsinstitut skola få ytter-

ligare ett viktigt vapen i vår hand i vår tävlan med den utländska konkurrens, jag nyss talade om.

Textilindustriens efterkrigsplanering inskränker sig emellertid inte till de spörsmål, som jag hittills berört. Där finnas också en hel del frågor av kommersiell natur, som dock i första hand beröra våra kunders verksamhet och som jag endast flyktigt hinner beröra. Jag syftar på frågan, i vilken utsträckning de ute hos distributionen liggande lagren av våra nuvarande varor med deras inblandning av visst ersättningsmaterial komma att bli efterfrågade av allmänheten efter ett fredsslut.

Vidare ha vi spörsmålet om den s. k. mönstringens omfattning och i vad mån det till båtnad för fabrikanternas ekonomiska utbyte av sin hantering skall bli möjligt att åtminstone i någon mån hålla tillbaka ett återuppblomstrande av förkrigstidens onödigt rikhaltiga flora av mönstervaror. Det sätt på vilket den nuvarande statliga planhushållningen och kontrollen kommer att avvecklas, blir i hög grad utslagsgivande för utvecklingen särskilt i förstnämnda avseende.

Textilindustrien har under de gångna krigsåren i oväntat stor utsträckning kunnat hålla sina fabriker i gång. Problem och svårigheter ha naturligtvis icke saknats för oss lika litet som för någon annan, och stora, understundom mycket stora risker, ha fabrikanterna ofta fått ta på sig. Vår livsnerv, råvarutillgången, har emellertid, tack vare lejdbåtarna och våra egna åtgöranden att tillsammans med Kooperativa Förbundet uppbygga den inhemska cellullindustrien, icke tagit någon skada. Förvisso är det en nåd, som i detta hänseende blivit oss förunnad. Vi ha dock icke missbrukat denna nåd genom att slå oss till ro inför vad framtiden kan bära i sitt sköte.

Vad jag här tillåtit mig berätta om är på intet vis några märkvärdiga eller sensationella saker. Vår efterkrigsplanering inom Holmens Bruk gör inte heller anspråk på att vara särskilt originell eller fiffig, och inte heller vilja vi brösta oss över att våra planer äro märkligare än många andras. På begäran

har jag endast velat förtälja något om hur också vi för vår del efter bästa förstånd och samvete redan nu ha försökt lägga ut kursen över efterkrigstidens töckenhöljda farvatten. Med det sagda har jag önskat framhålla, att inte heller vi stå oföberedda inför vad seglatsen på detta farvatten kan komma att bjuda på.